

Nummer 4

HET LAND VAN HERLE

Historisch
tijdschrift
voor Parkstad
Limburg

2014

INHOUD

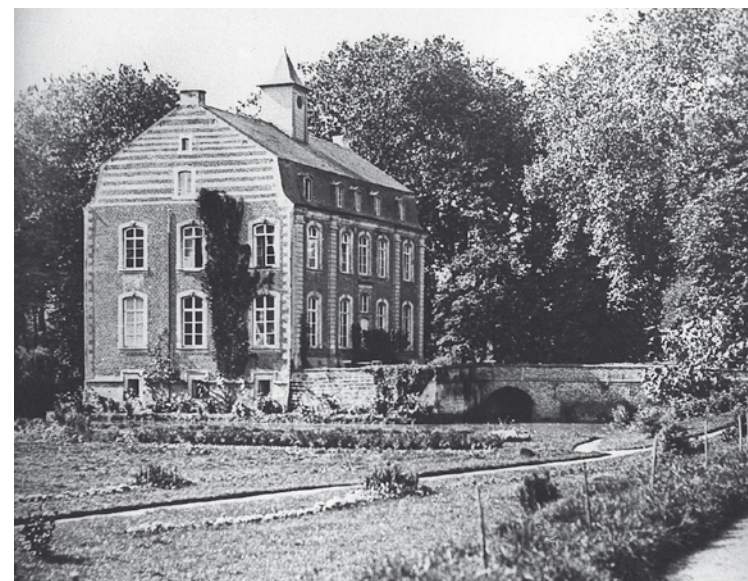
Een adellijke echtscheiding op kasteel Puth Hoe een beladen voorgeschiedenis een huwelijk liet stranden Door Frans M. Gerards	141
In Memoriam Charlotte Lucie Adelheid de Habicht - van Berckel (1922-2014) Door Koos Linders	155
Kampnummer 266: Lambert Petit (1907-1955) Door Marcel Krutzen	157
Een historische brouwerij? Door Piet Mertens en Henri Peters	163
Christiaan Quix, Hoensbroekenaar, kanunnik en historicus Door Wim Nolten	171
Aangestipt... Door Diane Habets en Wim Nolten	181

EEN ADELLIJKE ECHTSCHEIDING OP KASTEEL PUTH

HOE EEN BELADEN VOORGESCHIEDENIS EEN HUWELIJK LIET STRANDEN

Door Frans M. Gerards*

In 1593 traden Melchior van Tzevel en Maria van Strijthagen in het huwelijk. In 1613, dus na twintig jaar, was de rek eruit en besloot het echtpaar uit elkaar te gaan. Wat er in hun huwelijk precies mis ging, staat nergens genoteerd maar laat zich wel raden. Door namelijk 'voertaen *separatelick te leven*' hoopten ze '*allen hunnen questien ende differentien te erledigen*'. Uit deze zinsneden kan worden afgeleid dat het stel het over veel dingen niets eens moet zijn geweest.

Kasteel Puth in Voerendaal. Foto: Collectie Rijkheyt, Heerlen

Op kasteel Puth in Voerendaal waar het echtpaar woonde, moet in die jaren heel wat zijn afgeruzied. Dat was niet zonder reden. Het in 1593 gesloten huwelijk werd namelijk belast met de turbulente voorgeschiedenis van de adellijke familie Van Strijthagen. Daarom wordt in deze bijdrage eerst die voorgeschiedenis uit de doeken gedaan. Daarna wordt Maria van Strijthagen geïntroduceerd en wordt het arrest van het Leenhof van Brabant besproken dat de familie Van Strijthagen de das om deed. Vervolgens wordt stilgestaan bij het huwelijk van Melchior van Tzevel met Maria van Strijthagen. Daarna wordt hun echtscheiding en het echtscheidingsconvenant besproken. Ter afsluiting wordt beknopt beschreven hoe Melchior van Tzevel in zijn laatste jaren op kasteel Puth in zijn levensonderhoud voorzag.

Voorgeschiedenis

Relevant met betrekking tot die voorgeschiedenis zijn de lotgevallen van de heerlijkheid Oud-Valkenburg.¹ Deze kwam in 1475 in bezit van de adellijke familie Van Ghoir.² Verschillende mannelijke leden van dit geslacht werden daarna heer van Oud-Valkenburg. In 1535 was dat Herman van Ghoir nadat zijn voorganger, zijn broer Willem, in 1534 was overleden.³

De voorgeschiedenis bestaat verder uit twee delen. Het eerste deel betreft de eerloze afgang van Herman van Ghoir omdat hij niet in staat bleek te zijn om de goederen en de heerlijkheid van Oud-Valkenburg in het bezit van zijn familie te houden. Het tweede deel betreft de wraakneming van Herman van Ghoir. Deze was erop gericht om de goederen en de heerlijkheid van Oud-Valkenburg opnieuw in zijn bezit te krijgen.

Hoe Herman van Ghoir de heerlijkheid Oud-Valkenburg kwijt raakte

Herman van Ghoir heeft niet lang van zijn erfelijke titel als heer van Oud-Valkenburg kunnen genieten, hooguit een paar maanden. Want al op 3 december 1535 droeg hij de goederen en de heerlijkheid Oud-Valkenburg over aan Johan I van Strijthagen.⁴ Johan was op 29 augustus 1535 gehuwd met Hermans zestienjarige nichtje, de enige dochter van zijn broer Johan van Ghoir.⁵ Johan werd door dit huwelijk Hermans aangetrouwde neef. Om nu tot een goed begrip van de voorgeschiedenis te komen is de vraag naar de reden van die snelle overdracht cruciaal.

Het antwoord op die vraag komt in feite hierop neer dat Herman van Ghoir in 1535 min of meer werd gedwongen om afstand te doen van de goederen van Oud-Valkenburg. Hij stond met de rug tegen de muur. Herman was namelijk zo diep in de schulden geraakt dat hij werd blootgesteld aan een dreigende executie van zijn goederen. Het was met name zijn neef Johan van Ghoir van Hartelstein die Herman vanwege een onbetaalde erfpacht het mes op de keel zette. Een bijkomende reden kan zijn geweest dat zijn goederen dreigden te worden geconfisqueerd omdat hij zich schuldig had gemaakt aan doodslag of zelfs moord op een edelman.⁶

Het van de hand doen van zijn goederen was dus allerminst een vrije keuze zoals door Janssen de Limpens werd beweerd.⁷ Er was gewoon géén ander alternatief. Het was slikken of stikken!

In deze uitzichtloze situatie was het Johan I van Strijthagen die Herman 'te hulp schoot'. Althans zo werd het door Janssen de Limpens, die uitvoerig bronnenonderzoek heeft gedaan naar deze kwestie, voorgesteld.⁸ Voor hetzelfde geld kan men zeggen dat het Johan I van Strijthagen was, zijn aange trouwde neef dus, die uit deze uitzichtloze situatie profijt trachtte te halen. Hij zag zijn kans schoon om zich verder te verrijken met de goederen en de heerlijkheid van Oud-Valkenburg.

Of dit daadwerkelijk het motief van Johan I van Strijthagen is geweest, kan niet met zekerheid worden gezegd. Dat Herman van Ghoir het zo heeft beleefd, is veel waarschijnlijker. Twee jaar later, op 20 januari 1537 namelijk, bleek namelijk dat Herman de overdracht van de heerlijkheid Oud-Valkenburg aan Johan I van Strijthagen in feite nog steeds niet had geaccepteerd. Naar buiten toe poneerde hij zich nog steeds als heer van Oud-Valkenburg.

Letterlijk verklaarde hij namelijk op die dag: *'Ich ben man van die heerlicheyt van oudtvalckenborch met huys, hove, thienden ende myt mannen, laeten, chynsen, capuynen, koeren en kirckegulden.'*⁹ Maar dat was gewoon niet meer waar. Terloops voegde hij daar nog aan toe: *'Voirt toe whyetten, dat ich in key. mat. dienst geweest ben dyessen vuerlyeden somer anno 36 benyeden int lant ende noch bin.'*¹⁰ Deze toegevoegde opmerking over zijn dienstverband bij keizer Karel V in 1536 was eigenlijk volstrekt irrelevant. De opmerking werd namelijk gemaakt in een door Herman gepresenteerd overzicht van de leengoederen die hij nog in zijn bezit had. Dat hij dit desondanks meende te moeten opmerken, kan niet anders worden gezien dan dat Herman zich wilde presenteren als een man van eer.

Sinds Herman de heerlijkheid Oud-Valkenburg min of meer gedwongen had overgedragen aan zijn neef moet hij toch van begin af aan diep in zijn hart de hoop hebben gekoesterd dat hij Oud-Valkenburg nog ooit terug zou krijgen. Daarvoor had hij in de overeenkomst van 3 december 1535 met Johan I van Strijthagen namelijk een laatste strohalm gecreëerd, het zogenaamde aflossingsrecht.¹¹ Dat hield in dat hij na terugbetaling van de bedragen die Johan aan hem; ter ontlasting van zijn schuldenlast had geleend, opnieuw in het bezit zou worden gesteld van de heerlijkheid Oud-Valkenburg.

De volgende vraag is dan waaruit de hulp van Johan I van Strijthagen bestond? In de eerste plaats schoot hij hem 300 gulden voor om een dreigende executie te voorkomen. Herman was daardoor echter niet gered want hij had nog diverse andere schulden.¹² In de tweede plaats werd Herman de mogelijkheid geboden om zich na de moord schuil te houden in het huis van de familie Van Strijthagen in Maastricht. Hiermee hoopte hij te ontkomen aan de wraak van de familie van de gedode edelman.¹³ In de derde plaats verpachtte Johan I van Strijthagen aan Herman de landgoederen Eyckholt en ten Driesch in Heerlen voor een pachtsom die ver beneden de reële pachtwaarde lag. Volgens Janssen de Limpens wilde hij Herman op die manier helpen om er weer bovenop te komen.¹⁴

Volgens Janssen de Limpens kunnen de schulden van Herman van Ghoir de reden zijn geweest om de heerlijkheid Oud-Valkenburg aan Johan I van Strijthagen over te dragen. Maar daar komt wel nog iets bij. Het lijkt alleszins aannemelijk dat Johan I van Strijthagen aan Herman de overdracht van Oud-Valkenburg als voorwaarde heeft gesteld. Voor niets gaat immers de zon op! Met andere woorden, hij was bereid om zijn oom Herman van Ghoir financieel uit de brand helpen. Maar dan moest Herman aan hem wel de heerlijkheid Oud-Valkenburg afstaan. Dat het zo moet zijn gegaan, lijkt eigenlijk voor de hand te liggen. Maar een strikt bewijs hiervoor is er niet.

Een andere reden voor de overdracht aan Johan I van Strijthagen kan nog de dreigende confiscatie van zijn goederen vanwege de gepleegde doodslag of moord zijn geweest. Naar aanleiding van die dreigende confiscatie pretendeerde Johan I van Strijthagen dat zijn echtgenote Maria van Ghoir, het nichtje van Herman, mede erfgename was van Oud-Valkenburg.¹⁵

Janssen de Limpens kende aan Johan I van Strijthagen alleen maar altruïstische motieven toe: hij wilde Herman helpen! Dat kan best zo zijn geweest. Maar dat sluit niet uit dat er sprake is geweest van een dub-

Kasteel ten Driesch in Heerlen. Foto: Collectie Rijckheyt, Heerlen

bele motivatie. Enerzijds wilde hij Herman van Ghoir best helpen maar anderzijds wilde hij er ook zelf beter van worden. In het licht van zijn verklaring van 20 januari 1537 en het vervolg op deze voorgeschiedenis is het in ieder geval zeer onwaarschijnlijk dat Herman Johans hulp puur als onbaatzuchtige hulp heeft beleefd. Hulp is namelijk pas echt hulp als het door een ander ook zo wordt ervaren! En dat is bij Herman van Ghoir zeer waarschijnlijk niet het geval geweest.

Het vervolg op deze voorgeschiedenis maakt het aannemelijk dat de dubbele motivatie van Johan I van Strijthagen Herman niet is ontgaan. Herman moet de zogenaamde hulp van Johan I van Strijthagen óók hebben ervaren als 'munt slaan uit andermans ellende'. Dat Herman namelijk hoe dan ook werd gedwongen om afstand te doen van het stamgoed dat sinds 1475 in het bezit van de familie was geweest, moet voor hem een enorme afgang zijn geweest. Zijn vader en twee van zijn broers waren hem als heer van Oud-Valkenburg voorgedaan. En uitgerekend bij hem ging het mis.

Daar kwam nog bij dat een ander stambezit van de familie van Ghoir, de heerlijkheid Eys, door Johans huwelijk met Maria van Ghoir ook al Johans bezit was geworden.¹⁶ Verder was hij in het bezit van de heerlijkheid Schin op Geul. En dankzij zijn echtgenote werd hij ook nog eens eigenaar van de heerlijkheid Clermont [België]. Het kon dus niet op bij de Van Strijthagens. Bovendien had hij de beschikking over twee lucratieve ambten. Hij was namelijk stadhouder en voogd van Valkenburg.

Johan I van Strijthagen lijkt dus een stapelaar te zijn geweest. Wat hij aan bezittingen en ambten kon vergaren, liet hij niet aan zijn neus voorbij gaan.

In de praktijk betekende dit dat de familie Van Strijthagen steeds rijker en de familie Van Ghoir steeds armer werd. Het kan niet anders of het eergevoel van de familie Van Ghoir moet daarmee een behoorlijke deuk hebben opgelopen. Een minimum eis die namelijk aan de adellijke staat werd gesteld, was dat een edelman zich in rijkdom, levenswijze en normen wist te onderscheiden van zijn onedele omgeving.¹⁷ Daarin slaagde de familie Van Strijthagen glansrijk, de familie Van Ghoir echter steeds minder.

Bovendien moet het niet ondenkbaar worden geacht dat een vermogende

man als Johan I van Strijthagen zijn oom Herman ook op een andere manier had kunnen helpen. Bijvoorbeeld dusdanig dat Herman de heerlijkheid Oud-Valkenburg had kunnen behouden of later onder gunstige omstandigheden, terug had kunnen krijgen. Gezien de bestaande familierelaties had dit misschien meer voor de hand gelegen. Van je familie mag je tenslotte wel iets extra's verwachten. Maar zo ging het helaas voor Herman niet.

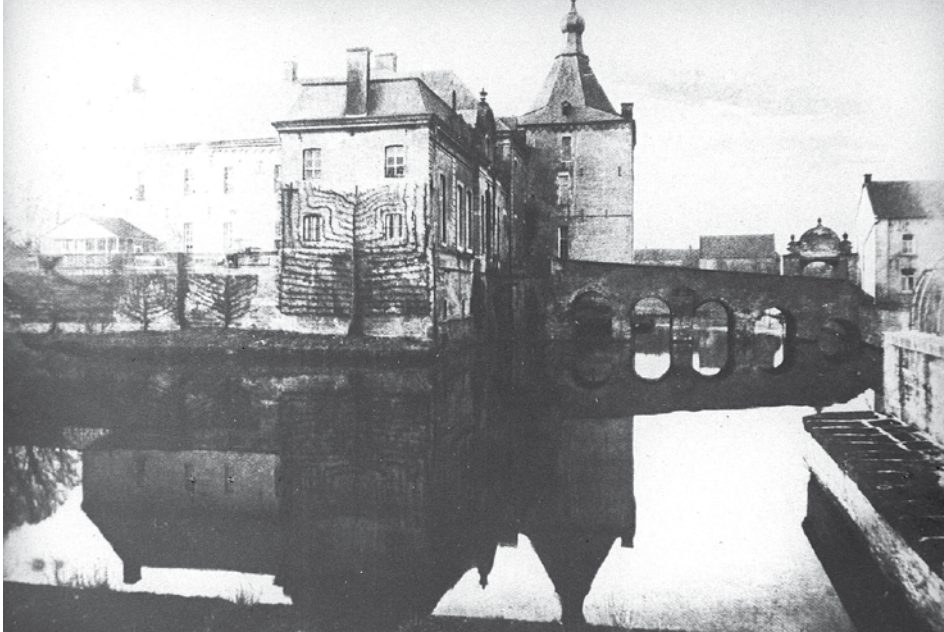
Wie de stappen bestudeert die uiteindelijk tot een totale en schijnbaar onomkeerbare overname van de goederen van Herman van Ghoir leidde, zoals door Janssen de Limpens uiteengezet, kan niet anders dan tot de conclusie komen dan dat Herman van Ghoir door Johan I van Strijthagen steeds verder in een hoek werd gedreven. De door Herman in 1535 gecreëerde laatste strohalm, het voorbehouden aflossingsrecht bijvoorbeeld, werd hem op 3 oktober 1542 ontnomen.¹⁸ Maar ook hier speelde de druk van de omstandigheden weer een doorslaggevende rol. Johan I van Strijthagen was namelijk bereid om af te zien van terugbetaling van de door hem voor Herman van Ghoir betaalde schulden. In ruil daarvoor moest Herman wel afzien van het voorbehouden aflossingsrecht. Omdat Herman zeer waarschijnlijk geen rooie cent heeft gehad, bleef hem ook hier weer niets anders over dan ermee in te stemmen.

Het gevolg hiervan was dat er voor Herman eigenlijk géén enkele hoop meer was op teruggave van zijn goederen. Het heeft er dan ook alle schijn van dat het ook precies dat is geweest waar Johan I van Strijthagen op uit was. In 1559 sloot hij namelijk opnieuw een overeenkomst met de zwaar gedupeerde Herman. Deze overeenkomst beoogde Johan opnieuw te bevestigen in het bezit der overgedragen heerlijkheid en goederen.¹⁹ Met andere woorden, Johan wilde er honderd procent zeker van zijn dat de goederen die hij van Herman van Ghoir had weten te verwerven ook definitief zijn eigendom waren. Dat Johan het nodig vond om die extra stap te zetten, kan erop wijzen dat hij daarvoor toch nog niet zo heel zeker was van zijn zaak. Met de door hem achtereenvolgens gezette stappen had Johan I van Strijthagen succes. Zo lang als hij leefde bleef hij in het ongestoorde bezit van de heerlijkheid Oud-Valkenburg.

Hermans wraakneming

Herman van Ghoir is tot 1542 in Oud-Valkenburg blijven wonen. Hij woonde daar in een huis dat als volgt werd omschreven: *'eenen steenen toren, steenen huys, rontsomme mit water, wesende taemelycke woeninghe voer eenen edelman van Overmaze'*. Later merkte de zoon van Johan I van Strijthagen op dat alles wat daar had gestaan eigenlijk niet zo veel had voorgesteld. Het was *'out ende caduc'*.²⁰ Hij zal daarin wel gelijk hebben gehad want Herman had eenvoudig het geld niet om een woning te onderhouden, laat staan een nieuwe en luxe woning in te richten. Had hij dat wel gehad, dan was hij de goederen van Oud-Valkenburg niet kwijt geraakt.

In 1542 verhuisde Herman naar het riddermatige huis Eyckholt in Heerlen dat hij van Johan I van Strijthagen in pacht had.²¹ In de jaren daarna bouwde Johan I van Strijthagen in Oud-Valkenburg het majestueuze slot Genhoes. Hiermee was een bedrag van maar liefst 46.000 goudguldens gemoeid.

Kasteel Genhoes in Oud-Valkenburg. Foto: Collectie Rijckhey, Heerlen

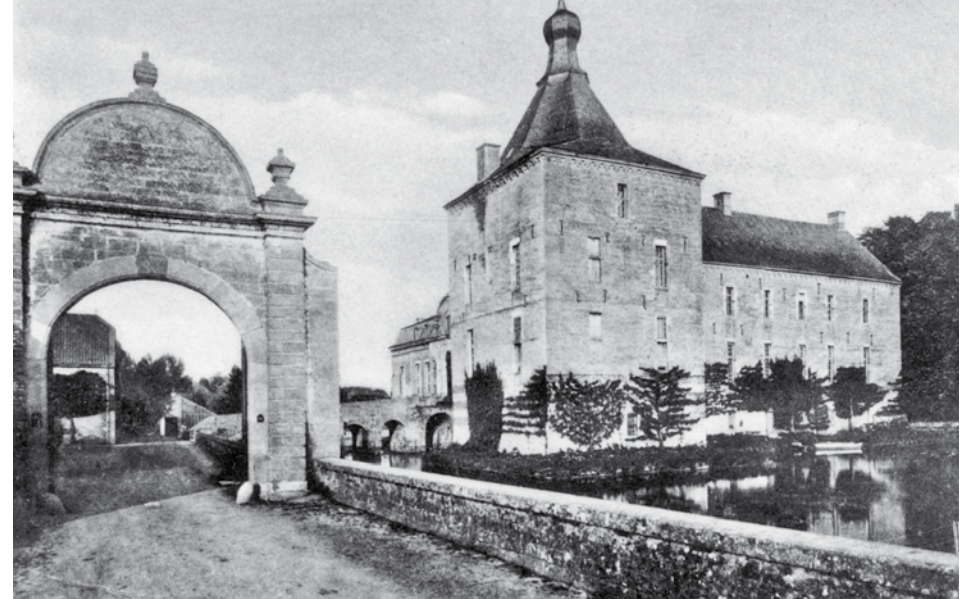
Niet uitgesloten kan worden dat Herman van Ghoy die een aanzienlijk verlies had geleden, dit met lede ogen en pijn in het hart heeft aangezien. Zeker toen Johan op 6 april 1559 door aankoop van koning Philips II ook nog eens de hoge jurisdictie over Oud-Valkenburg wist te verwerven.²² Daarmee kwamen alle heerlijkheidsrechten over Oud-Valkenburg in één hand.

Zo lang Johan I van Strijthagen leefde, hield Herman van Ghoy zich echter gedeisd. Maar zijn gevoelens ten opzichte van zijn 'weldoener' moeten ambivalent zijn geweest. Enerzijds had hij inderdaad een en ander aan Johan te danken. Maar anderzijds was het toch ook diezelfde Johan die hem de goederen en heerlijkheid van Oud-Valkenburg afhandig had gemaakt. En dat laatste zal, gezien het vervolg, het nodige kwaad bloed hebben gezet.

Daar komt nog bij dat Herman in 1555 was gehuwd met Agnes van Merckelbach. Met haar kreeg hij drie kinderen: Hendrik, Willem en Anna.²³ Het is in het geheel niet ondenkbaar dat zijn echtgenote ter wille van haar drie kinderen, samen met Herman het verlies van Oud-Valkenburg heeft betreurd en haar man heeft gestimuleerd stappen te ondernemen om dat verlies ongedaan te maken. Echter zo lang Johan I van Strijthagen leefde, ondernam Herman niets in die richting.

Dat veranderde toen Johan I van Strijthagen op 8 januari 1560 overleed. Pas toen durfde Herman het aan om stappen te ondernemen. Maar hij deed dit niet onmiddellijk. Hij wachtte daar nog maar liefst vijf jaar mee. Die wachttijd had hij kennelijk nodig om zich over zijn eigen twijfels heen te zetten en/of zich juridisch goed voor te bereiden. De goederen van Oud-Valkenburg waren inmiddels overgegaan op Johans zoon, Johan II van Strijthagen die in 1564 was gehuwd met Eva van Eys genaamd Beusdael.²⁴

In 1565 startte Herman voor het Leenhof van Brabant te Brussel een gerechtelijke procedure met als inzet de terugvordering van de goederen en heerlijkheid van Oud-Valkenburg.²⁵ Herman eiste daarbij de nietigverklaring van de in het verleden gesloten overeenkomsten met Johan I van Strijthagen. Een belangrijk argument daarbij was het in de oorspronkelijke overeen-

Kasteel Genhoes in Oud-Valkenburg. Foto: Collectie Rijckhey, Heerlen

komst van 1535 opgenomen aflossingsrecht.

Uit deze door Herman gezette stap kan opnieuw worden afgeleid dat hij het verlies van Oud-Valkenburg niet had geaccepteerd. Dat was in 1537 al zo en in 1565 was dat nog precies hetzelfde. Die non-acceptatie kan alleen maar worden verklaard als wordt aangenomen dat Herman de gehele overdrachtsprocedure die hij met Johan I van Strijthagen had doorlopen, diep in zijn hart als onrechtvaardig heeft ervaren.

Nadat Herman in 1568 was overleden en Johan II van Strijthagen in 1571 werd de juridische strijd om het bezit van Oud-Valkenburg voortgezet door de erven van beide partijen.

Maria van Strijthagen

En in die strijd duikt dan ineens de naam op van Maria van Strijthagen. Zij was een van de dochters van Johan I van Strijthagen uit zijn tweede huwelijk met Maria van Ghoy.²⁶ Zij huwde op 15 november 1573 met Nicolaes van Breyll. Uit dit huwelijk werden meerdere kinderen geboren waarvan er uiteindelijk drie in leven bleven: Wynand, Judith en Nicolaes.²⁷

Op 7 februari 1571 overleed Maria's enige broer Johan II van Strijthagen. Omdat zijn huwelijk met Eva van Eys genaamd Beusdael kinderloos was gebleven, behield zijn weduwe levenslang het vruchtgebruik van de onroerende goederen. Hiertoe behoorde ook de heerlijkheidsrechten over Oud-Valkenburg.

In deze periode, omstreeks 1576 of 1579, werd kasteel Genhoes door Spaanse soldaten in brand gestoken waardoor het gedeeltelijk werd verwoest. Ofschoon de muren van het kasteel waren blijven staan, was toch een schade geleden van méér dan 20.000 gulden.²⁸ Bovendien was het huis onbewoonbaar geworden. Om een deel ervan voor zijn gezin weer bewoonbaar te maken moest Nicolaes van Breyll de nodige reparaties laten verrichten. Dat kostte hem 1700 gulden. Dit geringe bedrag wijst erop dat slechts sprake kan zijn geweest van een zeer gedeeltelijk herstel.

In 1586 overleed Eva van Eys. Met haar overlijden verviel haar vruchtgebruik

en kwamen de erven van Johan II van Strijthagen in het volledige bezit van de heerlijkheid en goederen van Oud-Valkenburg. In de praktijk kwam dat erop neer dat de heerlijkheid van nu af aan werd bestuurd door Maria van Strijthagen. Ze deed dat samen met haar man Nicolaes von Breyll die echter op 10 september 1589 op kasteel Genhoes overleed. Maria bleef samen met haar kinderen op het kasteel wonen.

Uitspraak

Op 9 juli 1592 deed het Leenhof van Brabant te Brussel uitspraak in het geding dat in 1565 door Herman van Ghoir tegen de familie van Strijthagen was aangespannen en na het overlijden van Herman in 1568 door zijn weduwe Agnes van Merckelbach was voortgezet.

De uitspraak was voor de familie Van Strijthagen desastreus. De familie werd opgedragen *'te doen afstandt van der heerlicheyt ende goederen van Aldenvalckenborgh met allen heuren toebehoirten ende appendentien (...) met oyck de vruchten, baeten ende proffytten daeraff gecomen tzedert de litiscontestatie respective in deser saecken'*.²⁹

Met deze uitspraak kwamen de goederen en de heerlijkheidsrechten van Oud-Valkenburg terug in de handen van de familie Van Ghoir. Bovendien waren de erfgenamen Van Strijthagen veroordeeld tot restitutie van de *'vruchten, baeten ende proffytten'*, genoten vanaf het begin van de procedure.³⁰ Terugbetaling van de door Johan I van Strijthagen voor Herman van Ghoir betaalde schulden was niet aan de orde. Uitgezonderd van teruggave bleef alleen de hoge jurisdictie die in 1559 door Johan van Strijthagen afzonderlijk van de centrale regering was aangekocht.

Hoe men het ook wendt of keert, de uitspraak was voor de familie Van Strijthagen ruineus. De familie raakte een aanzienlijk deel van hun bezittingen kwijt waaraan ze in het verleden veel geld hadden uitgegeven. Daartoe behoorde ook kasteel Genhoes. Of deze uitspraak echt een complete verrassing voor de Van Strijthagens is geweest, is echter nog maar de vraag. In een door Melchior van Tzevel, de tweede echtgenoot van Maria van Strijthagen, samengesteld register merkte deze namelijk op dat Maria's eerste echtgenoot reparaties liet verrichten aan kasteel Genhoes. Hij had dat gedaan *'ter goder trouwen ende niet anders wetende, dat dat voor hem selven en was'*.³¹

De Van Strijthagens lijken dus bezitters 'te goeder trouw' te zijn geweest. Dat impliceert dat ze gegronde redenen dachten te hebben om zich eigenaar te wanen. Maar kennelijk hadden ze toch iets over het hoofd gezien. Het is zeker niet onmogelijk dat ze dat zelf ook hebben geweten en dus al eerder nattigheid hebben gevoeld. Waarom moest Johan I van Strijthagen zich anders in 1559 nogmaals door Herman van Ghoir in het bezit van de overgedragen goederen laten bevestigen?

Na de uitspraak werd Hendrik van Ghoir, de zoon van Herman, heer van Oud-Valkenburg. Nadat hij op 10 september 1592 het nieuw verworven bezit voor het leenhof van Valkenburg had verheven, haastte hij zich om de heerlijkheid en de goederen in bezit te nemen.³² Tot die goederen behoorde ook kasteel Genhoes. In oktober, een maand later dus, werd Maria van Strijthagen samen met haar kinderen gedwongen om het kasteel te verlaten.

Huwelijk

Een jaar later hertrouwde Maria van Strijthagen met Melchior van Tzevel. De bruidegom was de zoon van Hendrik van Tzevel en Catharina van de Ellenbampt. Na het overlijden van zijn broer Johan werd Hendrik van Tzevel in 1543 beleend met kasteel Puth in Voerendaal. Na het overlijden van zijn vader kwam kasteel Puth in bezit van Melchior.³³ Hij noemde zich toen Melchior van Tzevel van den Edelenbandt tot Puth. Het huwelijk tussen Maria van Strijthagen en Melchior van Tzevel werd voltrokken op 3 oktober 1593.³⁴ Uit dit huwelijk werden géén kinderen geboren.

Voordat Melchior met Maria was getrouwd, verrichtte hij echter al handen-spandiensten voor de familie Van Strijthagen. De erfgenamen Van Strijthagen waren namelijk veroordeeld tot restitutie van de *'vruchten, baeten ende proffijten'* genoten vanaf het begin der procedure. De rekening en verantwoording werd op 9 juli 1593 door de erven Van Strijthagen gepresenteerd.

In de samenstelling ervan had Melchior van Tzevel een belangrijke rol gespeeld.³⁵ In het licht van de zakelijke belangen van de Van Strijthagens moet Melchior van Tzevel, gezien zijn 'boekhoudkundige' kwaliteiten, voor Maria van Strijthagen een nuttige en zeer bruikbare kracht zijn geweest. Volgens Janssen de Limpens die Melchior's nagelaten archivalia heeft bestudeerd, moet hij een zakelijke en zeer nauwkeurige man zijn geweest.³⁶ Dit zou één van de motieven van Maria van Strijthagen geweest kunnen zijn om nu ze de steun van een echtgenoot moest missen, met Melchior van Tzevel een echtverbintenis aan te gaan. Dynastieke motieven; de creatie van een nageslacht, zullen voor haar waarschijnlijk van minder belang zijn geweest want kinderen had zij al.

In 1593 waren die kinderen overigens nog minderjarig. Daarom kreeg Melchior de rol van momber of voogd toebedeeld. Als zodanig moest hij zijn echtgenote bijstaan bij het beheer van de haar nog resterende goederen, de nog lopende gerechtelijke procedures en de opvoeding van haar kinderen. Het kan niet anders of het huwelijk moet met een dergelijke voorgeschiedenis van begin af aan zwaar belast zijn geweest. In de eerste plaats met diverse gerechtelijke procedures, de nasleep van wat de familie Van Strijthagen door de familie Van Ghoir was aangedaan. Gerechtelijke procedures, waarbij het voortdurend gaat over wat recht en onrecht is en over wie er gelijk heeft, neigen ertoe mensen volledig in beslag te nemen en uit te putten. In het gezin Van Tzevel-Van Strijthagen zullen die procedures dan ook in belangrijke mate de dagelijkse gespreksstof hebben bepaald. In de tweede plaats kan het bijna niet anders of het huwelijk werd vanwege het ervaren onrecht, belast met een negatieve *flow* aan emoties. Het is alleszins aanmerkelijk dat Maria's leven werd beheerst door teleurstelling, bitterheid en wrok vanwege de verloren procedure. Die negatieve *flow* aan emoties zal zijn versterkt door haar overtuiging dat niet zo zeer zij maar vooral haar kinderen de dupe waren geworden van een onrechtvaardig proces.

In dit negatieve en beladen gezinsklimaat moest Melchior van Tzevel zijn rol als momber zien te vervullen. Hij werd gelijk voor het karretje gespannen. Na nauwelijks vier weken te zijn getrouwd, moest hij op 30 oktober 1593 al

Kasteel Puth in Voerendaal. Foto: Collectie Rijckheyt, Heerlen

als man en mombere van Maria van Strijthagen verschillende van haar goederen verheffen voor het leenhof van Valkenburg.³⁷ Hiertoe behoorde onder andere de hoge jurisdictie over de heerlijkheid Oud-Valkenburg die nog steeds in bezit was van de Van Strijthagens; [komma weg] en de heerlijkheid Schin op Geul.

De hoge jurisdictie was het enige wat de Van Strijthagens nog restte van de heerlijkheid Oud-Valkenburg. Echter niet voor lang. De erven Van Strijthagen bestonden namelijk uit vier partijen. Op 21 juni 1595 droegen drie van de vier partijen hun deel van de hoge jurisdictie over aan Hendrik van Ghoir, de nieuwe heer van Oud-Valkenburg. Eén partij weigerde dat, namelijk het echtpaar Van Tzevel-Van Strijthagen. In ruil daarvoor schonk Hendrik van Ghoir aan de drie welwillende partijen de proceskosten kwijt waartoe zij bij het arrest van 1592 van het Leenhof van Brabant waren veroordeeld.³⁸

Drie partijen van de erven Van Strijthagen slaagden er dus in om die stap te zetten en Hendrik van Ghoir ter wille te zijn. Alleen het echtpaar Van Tzevel-Van Strijthagen kreeg dat niet voor elkaar. Dat illustreert opnieuw met welke verbetering het echtpaar in deze strijd stond.

Dat het echtpaar in bezit was gebleven van het resterende vierde deel van de hoge jurisdictie was voor Hendrik van Ghoir overigens géén reden om zich daaraan iets gelegen te laten liggen. Hij ging gewoon zijn eigen gang. Hangende het geding; [komma weg] dat vervolgens door het echtpaar Van Tzevel-Van Strijthagen tegen hem werd aangespannen, heeft Hendrik van Ghoir toen toch het ontbrekende vierde deel aangekocht.³⁹ Kennelijk is het echtpaar alsnog overstag gegaan.

Van nu af aan was Hendrik van Ghoir in het bezit der volledige heerlijkheidsrechten over Oud-Valkenburg. Op 15 oktober 1605 droeg hij die over aan Gerard van Hulsberg genaamd Schaloun.⁴⁰

Door deze overdracht leek eindelijk een overzichtelijke situatie te ontstaan maar het tegendeel was het geval. Door toedoen van Anna van Ghoir, een dochter van Herman van Ghoir, en haar man Johan Lynckens ontstond op-

nieuw een ingewikkelde situatie waarbij opnieuw ook de kinderen van Breyll betrokken raakten. Deze situatie eindigde op 19 april 1617 toen de kinderen Van Breyll al hun rechten overdroegen aan Ulrich van Hoensbroek.⁴¹

Dit was overigens niet de enige zaak waarbij de kinderen Van Breyll, met name Wynand en Nicolaes, betrokken waren. Ze waren ook betrokken bij juridische perikelen betreffende de vererving van de heerlijkheid Lemborch of Limbricht. Deze kwestie werd overigens tot een goed einde gebracht. Op 10 september 1619 werd Nicolaes van Breyll beleend met het *'huys, slot ende heerlicheyt van Lemborch'*.⁴²

Echtscheiding

Gezien de hierboven vermelde voorgeschiedenis zal het huwelijk met Maria van Strijthagen veel van Melchior van Tzevel hebben gevraagd. Deze voorgeschiedenis toont aan dat Maria van Strijthagen en haar kinderen herhaaldelijk betrokken waren geweest bij juridische strijdvrage en conflicten. Maria van Strijthagen zal daar emotioneel zeer nauw bij betrokken zijn geweest omdat het haar kinderen betrof. Temeer omdat het telkens kwesties betroffen die betrekking hadden op bezit dat haar kinderen ten goede moest komen.

En Melchior van Tzevel? Hem zal waarschijnlijk niet veel anders zijn overgebleven dan hand-en-spandiensten te verrichten. Daarbij zal hij steeds een coalitie van vier personen tegenover zich hebben gevonden: de moeder en haar drie kinderen. Dat viertal zal in veel opzichten één lijn hebben getrokken. Een eigen mening zal Melchior van Tzevel nauwelijks zijn gegund. Tenslotte was hij voor de kinderen maar een stiefvader. Desondanks hield hij dat twintig jaar vol. Maar in 1613 was de rek eruit. Het huwelijk van Melchior en Maria bezweek onder de jarenlange juridische druk.

Het initiatief tot de scheiding moet daarbij zijn uitgegaan van Melchior van Tzevel. Met name hij moet het spuugzat zijn geweest. Dat blijkt duidelijk uit het tussen 1613 en 1615 door het scheidende echtpaar samengestelde echtscheidingsconvenant. Aan dat convenant werd in opdracht van Melchior van Tzevel, uitvoering gegeven door de pastoor van Voerendaal Johan Snijders.⁴³

Het scheidende echtpaar kwam overeen om in het vervolg *'separat huyshaldinghe'* te voeren en dus *'voertaen separatelick te leven ende allen hunnen questien ende differentien te erledigen'*. Een geheel gescheiden huishouding, dus ieder voor zich, bleek in 1613 voor Melchior van Tzevel de enige oplossing te zijn om aan alle op kasteel Puth gevoerde discussies en bestaande meningsverschillen definitief een einde te maken.

Deze discussies moeten Melchior van Tzevel hebben gesloopt en tot wanhoop hebben gedreven. Hij wilde namelijk met al die processen van zijn echtgenote niets meer te maken hebben, ook met die van haar kinderen niet. In het convenant werd dat als volgt verwoord: *'dat hy Tzevel voertaen soude ontlast blyven van alle processen, haer vrouwe Maria of heure kinderen concernerende'*.

Maar hoe realiseer je in een kasteel een gescheiden huishouding? Melchior van Tzevel nam in deze geen enkel risico. Maria van Strijthagen moest

'ruymen syn huys tot Puth'. Zij moest er dus uit! En zonder zijn toestemming mocht zij kasteel Puth niet meer betreden.

Om dat mogelijk te maken moest er op financieel gebied wel een en ander worden geregeld. Zo eiste Melchior van Tzevel van zijn ex dat ze zou afzien van een eventuele lijftocht, zeg maar van een pensioen. Ook moesten Maria en haar erfgenamen afzien van het kapitaal dat zij in het huwelijk had ingebracht.

In ruil daarvoor zou Melchior aan zijn ex en haar zoon Nicolaes een bedrag betalen van 5500 gulden. Na zijn overlijden zouden de erfgenamen nog een keer een bedrag van 2000 gulden ontvangen. Ook mocht zijn ex alle ingebrachte meubels, juwelen en gouden kettingen meenemen. Verder hoefde ze niets bij te dragen aan de afbetaling van de schuld van 750 gulden die in de huishouding van kasteel Puth was gemaakt. Hieruit kan worden afgeleid dat het echtpaar op Puth op te grote voet had geleefd.

Melchior van Tzevel kon overigens van al zijn financiële verplichtingen worden ontslagen als hij zijn ex of haar erfgenamen 1000 rijksdaalders ineens zou betalen. Echter zoveel geld had hij niet en daarom moest hij om aan zijn verplichtingen te kunnen voldoen een hypotheek opnemen waarbij de goederen van Puth als onderpand werden opgevoerd.

Het lijkt erop dat de verwerving van de benodigde hypotheekgelden nogal wat voeten in aarde heeft gehad. Al in 1614, dus nog voordat het echtscheidingsconvenant definitief was, droeg Melchior 'dat huys ende hoff tot Puth' voor 12000 gulden over aan twee neven, namelijk de gebroeders Johan en Adolf van Rischmoelen. Van dat bedrag was 5500 gulden bestemd voor Maria van Strijthagen.⁴⁴ Het lijkt er echter op dat deze transactie nooit effectief is geworden. De gebroeders van Rischmoelen worden in de Valkenburgse leenregisters namelijk nergens als eigenaren van Puth vermeld.

Op 22 april 1616 leende Melchior 3200 gulden van een zekere Ambrosio Booms, hoogschout van Maastricht. Hij zou daarvoor jaarlijks een rente van 200 gulden betalen. Al zijn goederen gelegen in de Landen van Overmaas waaronder kasteel Puth, werden daarbij als onderpand aangeboden. Van dit bedrag moest na zijn dood 2000 gulden worden overgemaakt aan Maria van Strijthagen.⁴⁵

Pas op 3 augustus 1616 kwam het tot een definitieve overdracht van de goederen van Puth. Melchior van Tzevel verkocht deze goederen toen aan zijn oudste erfgenaam, namelijk zijn neef Diederik Dobbelstein van Doenrade tot Eynenborch.⁴⁶ Diederik was de oudste zoon van Melchiors zus Anna van Tzevel die met Johan Dobbelstein tot Eynenborch was gehuwd.

De koopsom bedroeg 9000 gulden. Dit bedrag werd echter niet uitbetaald aan Melchior van Tzevel. In naam van zijn oom betaalde Diederik dit bedrag aan Adolf van Rischmoelen en de weduwe van Johan van Rischmoelen.

Dit wijst erop dat er in 1614 inderdaad een transactie tussen Melchior van Tzevel en de gebroeders van Rischmoelen had plaats gevonden. Maar zo te zien was er slechts 9000 gulden aanbetaald en niet de overeengekomen 12000 gulden. Die 9000 gulden werden door Diederik aan de Van Rischmoelens geretourneerd. Verder zou Diederik in naam van zijn oom 3000 gulden betalen aan Maria van Strijthagen. Na zijn overlijden zou Diederik Maria nog eens 2000 gulden betalen.

Ook loste Diederik voor zijn oom 725 gulden af bij verschillende schuldeisers. Verder waren er nog niet getaxeerde kosten die aan de familie Van Ghoir moesten worden betaald. Deze kwestie leek in 1616 dus nog steeds niet definitief te zijn afgehandeld. Een deurwaarder kreeg nog 250 gulden. Kasteel Puth was overigens meer waard dan Diederik er in totaal voor had betaald. Daarom zou na Melchiors dood de helft van Puth voor zijn broer Hendrik Dobbelstein zijn. Hij kon dat bedrag ook aan zijn broer uitbetalen of er rente over betalen. Diederik mocht zelf beslissen hoe hij dat zou doen. De intentie hierachter was 'dat die Stamhuysen ende goederen moeghen verblyven onverdeylt ende ongespleeten'.

Melchiors laatste levensjaren

Melchior sleet zijn laatste levensjaren op kasteel Puth.⁴⁷ Hij deelde het kasteel met Diederik Dobbelstein en zijn gezin. Voor zichzelf reserveerde hij de kamer bij de zaal en de zaal zelf. De zaal was een ontvangstruimte. Beide ruimtes waren gelegen op de begane grond. Diederik zou de zaal ook mogen gebruiken maar alleen als hij bezoek kreeg van vrienden of een gezelschap. Ook maakte Melchior gebruik van een van de kelders en een van de zolders.

Verder streek hij de jaarlijkse pacht op van de Puthermolen en een kleine visvijver. Diederik Dobbelstein mocht zijn graan, of dat nu voor eigen consumptie was bedoeld of als veevoer, gratis op de molen laten malen. Hij hoefde de molenaar daarvoor dus geen loon te betalen.

Voor het onderhoud van zijn paarden zou Melchior al het gras krijgen dat op de beemden groeide.

Voor zijn levensonderhoud was Melchior geheel aangewezen op de opbrengsten van de goederen van Puth. Zo kreeg hij per jaar twee vette varkens, twee hamels [mannelijke schapen], een kalf en een lam. Verder ontving hij dertig pond boter en zes kazen, reuben en wortelen. Zijn fruit kwam uit de boomgaard van Puth. Voor de verwarming van zijn vertrekken kreeg hij ieder jaar een wagen kolen en een wagen hout. Melchior overleed in 1622.

* Frans Gerards is beoefenaar van de regiogeschiedenis en lid van de redactie van Het Land van Herle.

Noten:

1. We baseren ons hier voornamelijk op de uiteenzetting van deze kwestie door mr. K.J.Th. Janssen de Limpens, *Geschiedenis der Heerlijkheid Oud-Valkenburg. Overdruk uit PSHAL*, CII[1966], 1-38. De door hem genoemde feiten, zo zal in het vervolg van deze bijdrage blijken, worden echter anders geïnterpreteerd.
2. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 9-13.
3. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 10-13; RHCL Maastricht, LvO, inv.nr.: 746.
4. Janssen de Limpens, *Oud Valkenburg*, 10; RHCL Maastricht, LvO, inv.nr.: 746.
5. Janssen de Limpens, K.J.Th., 'Het kasteel "Genhoes" te Oud-Valkenburg', in: *Msg* 77[1958], 109-110.

6. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 10-11; C.A. Huygen, *Gen Hoes te Oud Valkenburg*. Gulden Reeks van Limburgse monumenten 4 [Maastricht 1959], 11; J. Habets, 'De leenen van Valkenburg', in: *PSHAL* 21[1884], 278-279.
7. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 18. Volgens Janssen de Limpens had Herman van Ghoir zich 'volkomen vrijwillig' van zijn schulden laten bevrijden. Dit standpunt wordt in deze bijdrage bestreden. Janssen de Limpens heeft deze kwestie vooral juridisch bekeken. Aan de psychologische kant van het verhaal wordt door hem nauwelijks aandacht geschonken.
8. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 10-11.
9. RHCL Maastricht, LvO, 747, folio 23 v/24r.
10. RHCL Maastricht, LvO, inv.nr.: 746, folio 23v/24r.
11. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 17.
12. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 11.
13. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 11.
14. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 11. In 1597 werd de helft van Eyckholt gelegateerd aan Melchior van Tzevel en zijn echtgenote Maria van Strijthagen. Zie: K.J.Th. Janssen de Limpens, *Leen- en Laathoven in de Maaslandse Territoria* [Maastricht 1974], 57.
15. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 11. Volgens de auteur zijn deze aanspraken nooit gegrond verklaard.
16. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 13.
17. C. Gietmand, *Republiek van adel. Eer in de Oost-Nederlandse adelscultuur* [Utrecht 2010], 94.
18. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 17.
19. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 17.
20. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 25-26.
21. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 13.
22. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 13.
23. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 12.
24. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 14.
25. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 17.
26. De gegevens over Maria van Strijthagen zijn, indien niet anders wordt aangegeven, ontleend aan Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 13-16.
27. K.Th.J. Janssen de Limpens, 'Het kasteel "Genhoes" te Oud-Valkenburg', in: *Msg* 77[1958], 106.
28. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 26.
29. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 19-20, 38.
30. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 19.
31. Janssen de Limpens, 'Het kasteel "Genhoes"', 10, 109.
32. RHCL Maastricht, LvO, inv.nr.: 746, fol.150.
33. F. Gerards, 'De samenstelling van de Valkenburgse Ridderschap omstreeks 1885', in: R.H.P. Coumans e.a., *Adel aan Maas, Roer en Geul* [Valkenburg aan de Geul 2009], 20.
34. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 15.
35. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 19.
36. Janssen de Limpens, 'Het kasteel "Genhoes" te Oud-Valkenburg', 106.
37. RHCL Maastricht, LvO, inv.nr.: 746, fol. 153; Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 20.
38. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 20.
39. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 20-21.
40. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 21.
41. Janssen de Limpens, *Oud-Valkenburg*, 21-22.
42. RHCL Maastricht, LvO, inv.nr.: 749, fol. 14; C.A. Huygen, *Genhoes te Oud Valkenburg* [Valkenburg 1959], 12.
43. F. Patelski, 'Zes eeuwen personae, pastoors, kapelaans en rectors in de H. Laurentiusparochie te Voerendaal', in: A. Jacobs e.a., *De goede herder. Een geschiedenis van de parochie St. Laurentius te Voerendaal 1049-1999* [Heerlen 1999], 96; RHCL Maastricht, LvO, inv.nr.: 749, folio 155/160.
44. RHCL Maastricht, LvO, inv.nr.: 749, fol. 77/79.
45. RHCL Maastricht, LvO, inv.nr.: 749, fol. 109/113.
46. RHCL Maastricht, LvO, inv.nr.: 749, fol. 120/124.
47. RHCL Maastricht, LvO, inv.nr.: 749, fol. 120/124.

IN MEMORIAM CHARLOTTE LUCIE ADELHEID DE HABICHT - VAN BERCKEL (1922-2014)

Door Koos Linders*

Op 30 oktober 2014 overleed te Fribourg (Zwitserland) Charlotte Lucie Adelheid de Habicht - van Berckel. Zij was de oudste dochter van Karel van Berckel en Eleonora Laarman. Karel van Berckel was als chirurg verbonden aan het St.-Josephziekenhuis in Heerlen en tijdens de Tweede Wereldoorlog actief in het verzet. Na zijn arrestatie werd hij op 5 september 1944 in kamp Vught gefusilleerd. Het gezin Van Berckel woonde in Heerlen aan de Welterlaan.

Charlotte de Habicht van Berckel.

Foto: K. Linders

Charlotte werd geboren in Amsterdam. Het werk en de studie van haar vader voerden haar achtereenvolgens naar Wenen en Parijs. Dankzij het verblijf in verschillende steden in Europa en de aanwezigheid van een Ierse gouvernante in het gezin leerde Charlotte al snel meerdere talen spreken, iets wat haar later tot groot voordeel zou strekken. In 1930 verhuisde het gezin naar Heerlen, waar haar vader in het St.-Josephziekenhuis de functie van chef de clinique had gekregen.

Bij het uitbreken van de oorlog volgde Charlotte haar opleiding aan het lyceum 'Mater Dei' te Nijmegen. In mei 1940 was zij thuis in Heerlen en vanwege de gevaarlijke oorlogssituatie vond haar vader het niet raadzaam om haar naar Nijmegen terug te laten keren. Bij wijze van grote uitzondering mocht zij de lessen volgen aan het gymnasium van het Bernardinuscollege te Heerlen, onder de voorwaarden 'in gesloten kleding en tot aan de vakantie', zoals rector Boumans in zijn dagboek optekende. Het was immers een school die alleen bestemd was voor jongens. Als 'eerste meisje op Bernardinus' werd ze door haar klasgenoten op handen gedragen. Als 'eerste, bijzonder meisje op Bernardinus' zal zij voor het college de geschiedenis in gaan.

Zij keerde terug naar Nijmegen, waar zij het gymnasium afsloot en de rechtenstudie begon aan de universiteit van Nijmegen. Al snel sloot zij zich aan bij een studentenverzetbeweging, een kleine groepering onder leiding van Jozef van Hövell van Wezenfeld en Westerfliet. Nadat de universiteit in 1943 gesloten werd omdat de rector magnificus weigerde de loyaliteitsverklaring aan het Duitse gezag te ondertekenen, ging Charlotte terug naar Heerlen, waar zij haar vader bijstond in zijn verzetactiviteiten. Zij hielp in het hele land Joodse kinderen te ontsnappen aan de Duitsers en onder te brengen bij onderduikadressen. Haar ondernemende houding en haar talentkennis maakten haar uitermate geschikt voor het begeleiden van

geallieerde piloten en door de nazi's gezochte verzetsmensen naar veilig gebied. Tijdens een van deze reizen werd zij in Frankrijk gearresteerd. Zij werd achtereenvolgens gevangen gezet in Perpignan en Romainville bij Parijs. Bij de ondervragingen liet zij niets los. Op 13 mei 1944 werd zij gedeporteerd naar het vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück. In haar memoires '*Je vis en espoir*', uitgebracht in 2004 en tijdens de ontmoeting die ik met haar had in 2011, beschrijft ze de gruwelijke gebeurtenissen in het kamp: ziekte, ondervoeding, kou, wreedheid en de vernederende behandeling die de vrouwen moesten ondergaan. Toen ze aan het einde van de oorlog nogmaals op transport gesteld werd naar een ander, meer westelijk gelegen kamp ontsnapte ze en zwierf ze samen met enkele lotgenoten onder onvoorstelbare omstandigheden door Duitsland richting westen. Uiteindelijk werd ze door Poolse en Amerikaanse soldaten opgevangen en kreeg ze de gelegenheid om met een goederentrein richting België mee te liften. In Heerlen sprong ze van de langzaam rijdende trein en was voor haar de oorlog voorbij.

Voor haar bijdrage aan het verzet, haar hulp aan Joden en geallieerden ontving ze na de oorlog dankbetuigingen van onder andere de presidenten van Frankrijk en de Verenigde Staten, Charles de Gaulle en Dwight D. Eisenhower, het Nederlandse verzetshedenkingskruis, het Kruis van verdienste van het koninkrijk België en de Yad Vashem onderscheiding.

In 1949 trouwde zij met Mieczyslaw ('Mietek') de Habicht, een Poolse aristocraat die zij had leren kennen tijdens haar werkzaamheden voor Pax Romana, een Katholieke internationale studentenorganisatie. Het echtpaar kreeg twee kinderen. Lange tijd was haar man werkzaam in het Vaticaan. In die periode hernieuwde zij haar kennismaking met paus Johannes Paulus II, die zij al eerder in Polen had leren kennen als bisschop Karol Wojtyla, voor wie zij bijbels het land in smokkelde. Zij raakten bevriend met elkaar, een vriendschap die duurde tot de dood van de paus.

Haar laatste jaren bracht zij door in Fribourg. Met grote regelmaat volgde zij nog cursussen en besteedde zij veel tijd aan vluchtelingen. Nog eenmaal is zij teruggekeerd naar Heerlen en wel ter gelegenheid van de onthulling van de gedenksteen ter ere van haar vader in het De Weverziekenhuis zoals het huidige Atrium-ziekenhuis toen heette. Bij de onthulling van eenzelfde gedenksteen aan de kerk van Welten in 2014 kon zij niet meer aanwezig zijn, wel haar zussen Amelie en Pauline.

In Parkstad blijft zij in onze herinnering voortleven als een voorvechtster voor gerechtigheid en humaniteit, voor verzet tegen onderdrukking. Als zodanig werd zij tijdens de viering van het eeuwfeest van het Bernardinuscollege te Heerlen aan de leerlingen gepresenteerd.

Charlotte van Berckel was een zeer gelovige vrouw. In haar beleving is zij naar haar schepper teruggekeerd en heeft Hem haar welbesteed leven teruggegeven.

* Drs. Koos Linders is filosoof en redactiesecretaris van dit tijdschrift.

KAMPNUMMER 266: LAMBERT PETIT (1907-1955)

Door Marcel Krutzen*

Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren er in Heerlen verschillende katholieke geestelijken in het verzet actief. De meest bekende is Jan Willem Berix (1907-1945), kapelaan van de Sint-Pancratiusparochie in Heerlen-Centrum. Een veel minder bekende verzetsman is kapelaan Lambert Petit. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij werkzaam in de Sint-Martinusparochie te Welten. Over hem handelt dit artikel.

Stamgezin

Lambert Joseph Hubert Marie (roepnaam: Lambert) Petit werd op 24 maart 1907 in de gemeente Meerssen geboren. Gilles Lambert Petit ('s-Gravenvoeren, 1870 - Meerssen, 1936) was zijn vader, Maria Barbara Hubertina Kreutzer (Bocholtz, 1878 - Meerssen, 1952) zijn moeder.¹ Lambert had enkele broers en zusters.² Vader Gilles Petit was landbouwer. Het gezin Petit woonde de 'Weerterhof', een gesloten herenhoeve uit 1691 in het Meerssense gehucht Weert.³

Opleiding

Lambert studeerde aan het Bisschoppelijk College St. Jozef te Weert.⁴ Omdat hij graag priester wilde worden, bezocht hij het Klein Seminarie Rolduc (Kerkrade) en het Groot Seminarie te Roermond.⁵ Op zaterdag 1 april 1933 werd hij door mgr. dr. G. Lemmens, bisschop van Roermond (1932-1957), tot priester gewijd en wel in de

kapel van het Groot Seminarie.⁶ Enkele weken later, op Paaszondag 16 april 1933, droeg Lambert zijn eerste plechtige H. Mis op in de parochiekerk te Meerssen. Kerk en ouderlijke woning waren rijkelijk versierd met palmen en bloemen. 's Avonds werd door de harmonie van Meerssen een serenade gebracht.⁷

Benoemingen

Achtereenvolgens werd Lambert kapelaan in Cadier en Keer (1933-1934), Oirsbeek (1934-1937) en Welten (1937-1945).⁸ Als geestelijke schonk hij eerst en vooral aandacht aan de jongere en oudere jeugd en aan het verenigingsleven. Hij was nauw betrokken bij organisaties als de 'Jonge Wachters' en de 'Jonge Boeren'.⁹ Zoals aangegeven was Lambert Petit tijdens de Tweede Wereldoorlog kapelaan in Welten. Eerst assisteerde hij pastoor F. Keybets (1920-1943), later pastoor J. Stevens (1943-1950). Petit stond bekend als een blijmoedig en ijverig priester.

Bisdom Roermond: antifascistisch

Onder leiding van aartsbisschop mgr. dr. J. de Jong (1936-1955) was het Nederlandse episcopaat fel gekant tegen het nationaalsocialisme. Voor Nederlandse rooms-katholieken was het ten strengste verboden op enigerlei wijze steun te verlenen aan deze 'heidense beweging'. Aan katholieken die NSB'er waren moesten de H.H. Sacramenten geweigerd worden. Bisschop Lemmens van Roermond stond geheel achter deze visie, daarover liet hij geen enkele twijfel bestaan. Ofschoon hij de priesters van zijn bisdom allerminst opriep tot het plegen van verzetsdaden, keurde hij hun deelname aan het verzet geenszins af. Drs. Leo Moonen, de secretaris van bisschop Lemmens, was stellig van mening dat het plegen van verzetsdaden niet alleen geoorloofd, maar zelfs geboden was. Moonen werd adviseur van het Limburgse verzet. Hij werd in 1944 gearresteerd en overleed in 1945 in het concentratiekamp Bergen-Belsen.

Betrekkelijk veel Limburgse priesters, vooral kapelaans, waren in het plaatselijk verzet actief. Vrijwel iedereen wist dat het regelmatig bezoeken van de parochianen tot hun opdracht behoorde. Door het afleggen van huisbezoeken konden geestelijken allerlei illegale activiteiten uitvoeren. Denk aan het vertrekken van valse identiteitsbewijzen, het verschaffen van voedselbonnen en het organiseren van onderduikadressen.¹⁰

Petit als verzetsman

Evenals verschillende andere geestelijken in de Oostelijke Mijnstreek was Lambert Petit actief in het verzet. Hij was duikhoofd in het rayon Heerlen. Hij hielp mensen die een schuilplaats zochten, vooral jonge mannen die verplicht werden voor de oorlogsindustrie in Duitsland, de *Arbeitseinsatz* te werken.¹¹ Kapelaan Jan Willem Berix van de naburige Pancratiusparochie, districtsleider van de Heerlense afdeling van de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers (LO), was een studiegenoot van Lambert.¹² Zowel Petit als Berix waren op 1 april 1933 door bisschop Lemmens tot priester gewijd. Het zou kunnen dat Berix aan Petit heeft gevraagd duikhoofd te worden.

Op 23 mei 1942, de zaterdag vóór Pinksteren, werd kapelaan Lambert Petit gearresteerd wegens het 'demonstratief verwijderen' van het bord 'Voor Joden verboden'.¹³ Dit bord was aangebracht op het patronaatsgebouw in Welten.¹⁴ De Heerlense NSB-politiecommissaris George Seelen (1941-1943) had een anonieme tip over Petits optreden ontvangen en een onderzoek laten instellen.¹⁵ Wellicht heeft iemand uit Welten Petit verraden.¹⁶ Tijdens het verhoor gaf Petit zijn daad meteen toe.¹⁷ Enige tijd verbleef hij in het politiebureau te Heerlen. Vervolgens werd hij overgebracht naar de gevangenis in Maastricht alwaar hij werd verhoord en misschien zelfs mishandeld door de beruchte en gevreesde SD-medewerker Richard Nitsch of een van zijn trawanten. In opdracht van de *Befehlshaber der Sicherheitspolizei* (BdS) werd Lambert Petit via een *Schutzhaftbefehl* naar *Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort* (PDA) oftewel Kamp Amersfoort gezonden-waar hij op 28 juli 1942 aankwam.¹⁸ Bij binnenkomst in Kamp Amersfoort ontving hij kampnummer 266. Voortaan werd hij met dit nummer aangesproken en moest hij zich indien nodig, met dit nummer melden. Zijn naam deed er dus niet

Lambert Petit, opgepakt en afgevoerd naar kamp Amersfoort. Illustratie: Ruben Krutzen

meer toe. Hij was een nummer geworden.¹⁹ Lambert moest drie maanden hechtenis doorstaan. Tijdens zijn gevangenschap verbleef hij in Barak 5.²⁰ Kamp Amersfoort was zéér berucht. Gedurende de periode 1941-1945 verbleven er ruim 35.000 gevangenen. SS'ers maakten er de dienst uit. Gedurende het tijdvak 1941-1943 stond het kamp onder commando van SS-Obersturmführer Walter Heinrich. Heinrich werd opgevolgd door SS'er Karl Peter Berg. Kampbeulen als de psychisch gestoorde en dronkzuchtige SS'er Joseph Kotälla zorgden voor angst en verderf.²¹ Kapo's – gevangenen die leiding gaven aan andere gevangenen, – traden uiterst gewelddadig op. De gevangenenpopulatie bestond onder meer uit communisten, strafgijzelaars, smokkelaars, kermisklanten, woonwagenbewoners, Russische krijgsgevangenen, contractbrekers, Joden, Jehova's Getuigen, predikanten, priesters, religieuzen, illegale werkers, homoseksuelen, zwarthandelaren en clandestiene slachters.²² Elke groepering was herkenbaar aan de kleur van de op het gevangenasje genaaide driehoek.²³ Gevangenen moesten zwaar lichamelijk werk verrichten waaronder het rooien en kappen van bomen: het zogenaamde 'boscommando'. Het verstrekte voedsel was volstrekt ontoereikend om in de vereiste energiebehoefte te voldoen. Er werd voortdurend honger geleden.²⁴ Vele honderden mensen zijn in Kamp Amersfoort om het leven gebracht of als gevolg van uitputting omgekomen.²⁵ Lambert overleefde die hel. Op 15 oktober 1942 werd hij vrijgelaten. Met steun van Max Ströbel, chef van de *Sicherheitspolizei* (SiPo) te Maastricht, zou Heerlens burgemeester Marcel van Grunsven zijn ontslag hebben weten te bewerkstelligen.²⁶ In de kroniek van de Sint-Martinusparochie Welten, geschreven door pastoor J. Stevens, lezen wij het volgende:

"Toen kwam de gehate bepaling dat alle Nederlandsche jonge mannen slavenwerk moesten gaan verrichten in de Duitse Oorlogsindustrie. Dit bracht vele

vooraanstaande Katholieken en ook priesters er toe deze mensen te helpen onderduiken, om hen zoo voor slavenhandel en geestelijke en zedelijke ondergang in Duitschland te vrijwaren. Maar dit zou spoedig slachtoffers kosten onder de moedige helden. En zoo kwam voor onze parochie de Zaterdag vóór Pinksteren 1942. Twee politieagenten verschenen aan de Kapelanie om Kapelaan Petit te komen halen. Hij had nl. den euvelen moed gehad in het clubhuis het bordje 'Voor Joden verboden', dat daar op bevel van de Moffen gehangen was, te verwijderen. Daar de Kapelaan bij aankomst der politie niet thuis was, vervoegde hij zich 's middags op bevel van de politie te 3 uur op het Politiebureau, waar hij verbleef tot Dinsdag 26 Mei, op welke dag hij vervoerd werd naar de Strafgevangenis te Maastricht. Na een scherp verhoor door de 'Sicherheitspolizei' werd hij voorgoed ingerekend. Drie maanden lang tot 4 Augustus in Maastricht opgesloten, daarna werd hij overgebracht naar het Concentratiekamp te Amersfoort van waar hij terugkeerde op 15 October 1942. Na een paar weken vacantie aanvaarde hij weer zijn kapelaansfunctie, en begon hij weer evengoed met illegaal werk, om zoo-doende jongens uit Duitschland hier te houden. Toch was er fysisch en psychisch een slag toegebracht aan zijn gezondheid, wat later bleek, want op 14 Nov. 1944 kreeg hij plotseling een gedeeltelijke verlamming, die hem noodzaakte zijn dierbaar Welten te verlaten en elders genezing te zoeken.²⁷

Lichamelijk en geestelijk gebroken

Na zijn vrijlating uit Kamp Amersfoort was kapelaan Lambert Petit een gebroken man. Hij was niet meer in staat zijn ambt te vervullen. Hij was verlamd c.q. invalide geraakt (1944). In 1945 verliet hij Welten noodgedwongen. Van december 1945 tot juni 1946 woonde hij aan de Berg en Dalscheweg 322 in Nijmegen, en daarna van juni 1946 tot juli 1947 aan de Slakstraat 11 in Ulestraten bij Meerssen. Vermoedelijk heeft Petit in Nijmegen specialistische hulp gekregen. In Ulestraten woonde familie van Lambert. Vanaf juli 1947 tot aan zijn overlijden in 1955 verbleef Petit in Heerlen in het sanatorium aan de Gasthuisstraat 45, waar hij door de Kleine Zusters van de Heilige Joseph werd verzorgd.

Ongeval en overlijden

Op zondagmiddag 21 augustus 1955 was Lambert Petit in zijn invalidewagentje vanuit Heerlen naar Ulestraten vertrokken. In Hulsberg aangekomen kreeg hij een ernstig ongeval waarbij hij bewusteloos raakte. Een 13-jarige jongen die achter op de invalidewagen zat, brak een pols. Per ambulance werd Lambert naar het ziekenhuis van Heerlen vervoerd. Op maandag 22 augustus overleed hij daar op 48-jarige leeftijd ten gevolge van zijn verwondingen. Enkele dagen later, op donderdag 25 augustus, vond de uitvaart plaats in de kapel van het sanatorium Heerlen. De kapel was bij lange na niet groot genoeg voor alle belangstellenden. Tientallen overheidsfunctionarissen, parochianen uit Welten en Meerssen, priesters, religieuzen en leden van het voormalig verzet waren bij de plechtigheid aanwezig. Lambert Petit werd op het kloosterkerkhof nabij het sanatorium begraven.²⁸

* Marcel Krutzen is bestuurslid van de Heemkundevereniging Welten-Benzenrade, amateurhistoricus en publicist.

Noten:

1. Persoonskaart Lambert Petit. Op 23 december 2013 via email verkregen van de heer Mien Mertens, medewerker archief gemeente Meerssen.
2. Overlijdensbericht van Lambert Petit in *Limburgsch Dagblad*, 23 augustus 1955.
3. Cor Bertrand, *Meerssen in oude ansichten* [Zaltbommel 1987].
4. *Limburgsch Dagblad*, 22 juli 1927.
5. IN MEMORIAM KAPELAAN L. PETIT, in: *Limburgsch Dagblad*, 23 augustus 1955.
6. *Limburgsch Dagblad*, 3 april 1933.
7. *Limburgsch Dagblad*, 19 april 1933.
8. Lambert Petit volgde kapelaan Versterren op. Versterren werd kapelaan te Spekholzerheide. Zie *Limburgsch Dagblad*, 23 september 1937.
9. *Limburgsch Dagblad*, 6 oktober 1933, 28 april 1934, 8 mei 1934, 25 september 1937, 19 oktober 1937.
10. Dr. P. Hamans, drs. J. Silvertant, J. Francotte en J. Kooistra, *Represailles in Limburg 1940-1945. Katholiek verzet* [Leeuwarden 2013].
11. Onder meer op het oksaal van de Martinuskerk te Welten bevond zich een schuilplaats.
12. A.P.M. Cammaert, *Het verborgen front: geschiedenis van de georganiseerde illegaliteit in de provincie Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog* [Leeuwarden/Mechelen 1994].
13. In 1941 werden deze borden door de politie aan beheerders van openbare gebouwen uitgereikt. Vanaf 15 september 1941 mochten Joden geen bezoeken meer brengen aan parken, dierentuinen, cafés, restaurants, hotels, pensions, schouwburgen, cabarets, variétés, bioscopen, sportinrichtingen, concerten, openbare bibliotheken, leeszaal of musea.
14. A. Hanssen, *Onze bloedgetuigen. De priesters in Limburg in oorlogstijd* [Roermond 1946].
15. Fred Cammaert en Marcel Put, 'Eindelijk een echte burgemeester'. *Feiten en fabels over Marcel van Grunsven 1940-1946* [Roermond 2014], 156.
16. Misschien is Petit door een NSB'er verraden. Voor zover bekend telde Welten zeker drie NSB'ers. Twee van hen woonden in de nabijheid van het gemeenschapshuis.
17. Cammaert en Put o.c., ibid.
18. Kamp Amersfoort, gelegen in Leusden, was in eerste instantie een kazernecomplex voor Nederlandse militairen. Vanaf 1941 deed het voor de Duitse bezetter dienst als concentratiekamp.
19. Let op de titel van het boek van E.P. 'Mom' Wellenstein, *Nummers die een ziel hebben. Persoonlijke ervaringen in Kamp Amersfoort, een concentratiekamp in Nederland* [Amsterdam 2013].
20. Email, 29 december 2013 van Ardon J.R. Toonstra, Werkgroep Documentatie, Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort. Oorspronkelijk bestond het kamp uit 17 houten barakken. Elke barak had een lengte van 60 meter. De gevangenen waren over vijf barakken verdeeld. De stapelbedden in deze barakken waren drie hoog. Besmettelijke ziekten zoals dysenterie en longontsteking maar ook luizenplagen kwamen veelvuldig voor.
21. Joseph Kotälla (1908-1979) had als bijnaam *de Beul van Amersfoort*. Hij had het voornamelijk voorzien op Joden en priesters. Diverse keren maakte hij deel uit van een vuurpeloton. In 1949 werd Kotälla ter dood veroordeeld, welke straf in 1951 in levenslange gevangenisstraf werd omgezet. Hij werd in Breda opgesloten, tezamen met Willy Lages, Ferdinand aus der Fünten en Franz Fischer ('de vier van Breda'). Kotälla stierf in de Bredase gevangenis in 1979.
22. Tot in de lente van 1942 werden uitsluitend werkloze Nederlanders naar Duitsland gezonden om daar werk te verrichten. Al in 1940 en 1941 keerden veel van hen op eigen initiatief naar Nederland terug. Zij werden als 'contractbrekers' betiteld.
23. Een rode driehoek voor politieke gevangenen, een groene voor beroepsmisdadigers, een blauwe voor emigranten, een paarse voor Jehova's getuigen, een roze voor homoseksuelen, een zwarte voor 'asocialen' en een gele voor Joden.
24. In de zomer van 1943 werden Rode Kruis-pakketten tot het kamp toegelaten. Het Rode Kruis zorgde voor extra voedsel, geneesmiddelen en medische instrumenten voor de ziekenbarak.
25. Informatie Kamp Amersfoort: www.kampamersfoort.nl. Geraadpleegd op 29 december 2013.
26. Cammaert en Put o.c., ibid.
27. Heemkundevereniging Welten-Benzenrade, *Welten en Benzenrade tijdens en na de Tweede Wereldoorlog* [Welten 2013].
28. *Limburgsch Dagblad*, 22, 23 en 26 augustus 1955.

Aanzicht omstreeks 1970. Foto: onbekend

Aanzicht kort vóór 2011 met rechts het behouden gedeelte waarvan inmiddels het bovenste gedeelte met kap is gesloopt.
Foto: Collectie Rijkheyt

Rechterzijde in 2014. Foto: Henri Peters

EEN HISTORISCHE BROUWERIJ?

Door Piet Mertens en Henri Peters*

Tot 2011 lag aan de Overbroekerstraat in Hoensbroek een oude bebouwing met een bewogen geschiedenis. Vanwege ernstige verwaarlozing en leegstand was deze vervallen tot een ruïne met een deplorabel aanzicht. In dat jaar is deze met uitzondering van een meer solide kern gemoveerd door de huidige eigenaren, Hermi en Jolanda Boosten.¹ Het resterende gedeelte is door hen in 2011-2012 met zorg gerestaureerd en goed geïntegreerd in een hedendaagse nieuwbouwwoning naar een ontwerp van architect Lars Dreessen.

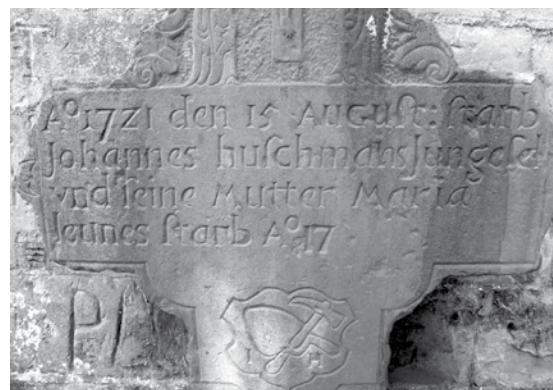
Interieur van de behouden kern vóór de restauratie in 2012. Foto: Hermi Boosten

Het resultaat is illustratief voor de stelling dat oud en nieuw goed kunnen harmoniëren en a fortiori het geheel met een extra dimensie kunnen verrijken.

In deze bijdrage zijn de voorlopige conclusies vastgelegd van het onderzoek van Henri Peters met medewerking van Hein Bisschops en Math Mertens met betrekking tot de eigenaren/bewoners van deze historische plek. Tevens zijn voorzichtige conclusies geformuleerd van (bouw)historisch onderzoek met betrekking tot de oorspronkelijke bestemming en de architectuur van dit intrigerende gebouw.

Vergrote uitsnede uit de Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden.

Het grafkruis links van de toren van de kleine Sint-Janskerk in 2014. Foto: Henri Peters

Aanzicht omstreeks 1934 met vierkante schoorsteen uit 1875; links het woonhuis uit 1922-1928. Foto: onbekend

Historie

Op de Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778) van graaf Jozef de Ferraris is in het gehucht Overbroeck in Hoensbroek ter plaatse een carré-vormige bebouwing aangegeven.

In 1964 werd een stenen grafkruis aangetroffen tegen een voormalige buitenmuur op het perceel Overbroekerstraat 110 Hoensbroek met een voorstelling van de calvarieberg en de inscriptie: A° 1721 den 15 august starb Johannes Huschmans Jungesel und seine Mutter Maria Leunes starb A° 17. Vanwege de troffel en de hamer op het kruis zal het betrekking hebben op een metselaar die – gezien zijn jonge leeftijd – wellicht tijdens zijn werk is verongelukt.² Nader onderzoek wijst uit dat Johannes is gedoopt op 26 oktober 1700 in Nuth en daar is gestorven op 13 augustus 1721. Zijn vader was Lambertus Horstmans (1666-1710) die gehuwd was met Maria Leunes/Lunes (1666-1730).³ Dit grafteken dateert dus kennelijk uit 1721 toen de moeder nog leefde. De aanwezigheid van dit grafkruis kan wijzen op een vroege bewoning van dit perceel door de familie Horstmans.

Uit archiefonderzoek blijkt een eerste vermelding van landbouwer Wijnandus Josephus Horstmans, geboren 18 december 1791 te Ping-Nuth en gehuwd met Maria Catharina Sijstermans.⁴ Waarschijnlijk was hij tevens huisbrouwer.⁵ Hij woonde er met zeven kinderen, twee knechten en een dienstmeid. Ook woonde er toen Frans Antoon Horstmans, schepen en kerkmeester van Hoensbroek. Verder is bekend dat Jan Nicolaas L'Ortye (1852-1916) die was gehuwd met naamgenote Maria Josepha Hubertina L'Ortye er van 1886 tot 1891 woonde.⁶

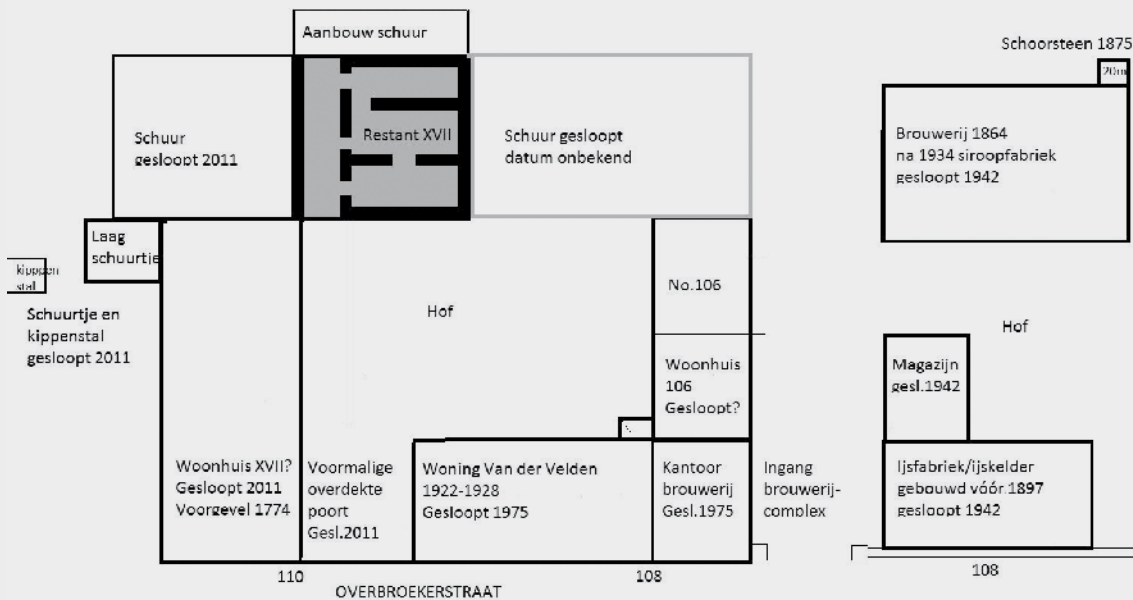
Op 4 december 1864 vroeg Balthasar Horstmans (1834-1888), zoon van Wijnandus Josephus, vergunning tot het oprichten van een bierbrouwerij. In april 1875 deed hij tevens een aanvraag voor het “daarstellen” van een stoommachine van 12 pk, lang zeven meter, met een doorsnede van 0,96 m. De hierbij behorende vierkante schoorsteen werd 20 m hoog. In 1884 werkte er de eigenaar met twee knechten; het loon van deze knechten bedroeg 300 francen per jaar. Balthasar Horstmans laat na zijn overlijden in 1888 het bedrijf na aan zijn vrouw en nicht Maria C.F.A. Sijstermans en waarschijnlijk zijn zoon Eugène tot aan diens vroege overlijden op 31-jarige leeftijd. Op

30 april 1892 werd er een - wellicht - zwaardere stoomketel geplaatst.⁷

In 1903 trouwde dochter Philomena Hendrika Horstmans (1872-1924) met Eugène van der Velden (1874-1940). Hij zette de brouwerij voort van 1914 tot 1932 met als directeur de heer Sauter uit Rieden, Beieren en als commissarissen E. en L. van der Velden.⁸ In 1922 bouwde Eugène van der Velden een nieuw herenhuis links naast de brouwerij. De oude boerderij (perceel 110) werd toen verkocht aan W. Otten uit Scheulder. Daarna volgden diverse eigenaren elkaar in hoog tempo op tot aan de gedeeltelijke sloop in 2011.⁹ In 1932 werd de “N.V. Stoombierbrouwerij en ijsfabriek Eug. Van der Velden-Horstmans” geliquideerd en werd er verder gehandeld onder de naam “Fa. Van der Velden-Horstmans bierhandel en ijsfabriek”.¹⁰ In 1934 werden de woning en de brouwerij Van der Velden (perceel 108) verkocht aan bierbrouwerij “De Drie Hoefijzers” uit Breda. In de oude brouwerij kwam een siroopfabriek onder de naam Sofra met als eigenaar F.Th. Beaujean. Een jaar later werd deze overgenomen door W.P.Th. Thijssen uit Amsterdam die de siroop verkocht onder de naam De Burcht. Na slechts één jaar zette een zekere Timmermans het bedrijf nog enige tijd voort. Ook hier volgden nog diverse eigenaren/bewoners.¹¹

Bouwhistorie

In de GB 1962 is de volgende omschrijving opgenomen: “Overbroekerstraat 110. Boerderij in haakvorm, voorheen waarschijnlijk brouwerij. Aan de straat puntgevel met dubbele speklagen, zijdelingse geprofileerde kraagstenen en steen met ANO 1774 PM, waarboven profielsteen. Zijgevels van mergel, resp. baksteen, waarin o.a. houten kruiskozijn, XVII. Achterwaartse dwarsvleugel van baksteen met schietgatachtige openingen in mergel en een segmentboogpoortje in mergel en hardsteen, type 1a, XVIIB. Inwendig schouw, XVIIB, met gepaneelde marmeren pilasters en voluten en eiken latei; eenvoudige schouw; ondermantel, XVIIB, met tegels; moerbalkzolderingen; eiken wenteltrap met vlakke bewerkte balusters, XVIIB. In de dwarsvleugel bovengrondse bierkelder met kapgewelven op ellipsbogen van baksteen; in gangetje ernaast kruisgewelven van baksteen op gordelbogen en afgeschuinde mergelribben, XVII.”¹²

De in 2011 gesloopte vleugel met houten kruiskoorn met dichtgezet bovenlicht.
Foto: onbekend

Zoals hiervoor in de openingsparagraaf 'Historie' werd opgemerkt is het grootste gedeelte van Overbroekerstraat 110 in 2011 gesloopt. De gebouwen van Overbroekerstraat 106 en 108 waren reeds in 1975 geamoveerd. Blijkens de omschrijving uit de GB 1962 bevatte de in 2011 gesloopte linkervleugel met in de voorgevel het jaartal 1774 diverse elementen uit de zeventiende eeuw zoals enkele forse houten kruiskoornen. Restanten hiervan waren tot aan de sloop nog goed zichtbaar. Dit is ook door de eerste auteur van deze bijdrage diverse malen in situ vastgesteld. Wellicht dateerde deze vleugel dus uit de zeventiende eeuw met een vernieuwde voorgevel uit 1774. Na het vertrek van de laatste eigenaar/bewoner trad het verval snel in, zodat sloop in 2011 onvermijdelijk leek.

Thans resteert alleen de in de GB 1962 vermelde dwarsvleugel. Deze bestaat uit een overwelfde gang van voorgevel naar achtergevel met aan de rechterzijde drie overwelfde ruimtes. Tijdens een inspectie in situ met de bouwhistoricus ir. André Viersen op 5 mei 2014 bleek dat een historisch uiterst belangrijk fragment van de oorspronkelijke bebouwing behouden bleef.¹³ Tevens bleek dat dit bouwdeel in de loop van zijn geschiedenis talrijke interventies en aanpassingen heeft gekend. Dat maakt een verantwoorde bouwhistorische analyse met datering moeilijk.

Aanzicht voorgevel tijdens de restauratie in 2012. Foto: Hermi Boosten

Analyse

Toch lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat dit object in oorsprong dateert uit de zeventiende eeuw. Hiervan resteert thans nog de hoofdstructuur, het rondboogpoortje in de voorgevel, een tweetal oeils-de-boeuf (ronde openingen) in de voorgevel en een aantal spleetvensters op de verdieping met uitzondering van alle recente openingen in de rechter zijgevel.

Uit de verstoring van het metselwerk in de hoeken van de drie ruimtes kan worden afgeleid, dat de gewelven oorspronkelijk lager waren aangezet en wellicht deze ruimtes in één keer overspanden. Waarschijnlijk zijn deze gewelven ingestort als gevolg van verzakkingen vanwege de drassige bodemstructuur. Daarna (in de achttiende eeuw?) kan de huidige overwelfing zijn gemaakt met een onderverdeling door middel van twee gordelbogen.

Het onderhavige bouwdeel lijkt aan de rechterzijde en wellicht ook links, te zijn ingekort. Helaas kan niet meer worden nagegaan, of - en zo ja in hoeverre - de nog aanwezige dwarsvleugel architectonisch en functioneel een onderdeel was van een groter complex. Daardoor blijft ook onduidelijk of het thans nog aanwezige relict architectuurhistorisch een geheel vormde met de in 2011 gesloopte linkervleugel. Zoals hiervoor reeds werd vermeld, dateerde die wellicht in hoofdopzet eveneens uit de zeventiende eeuw.

De segmentboogdeur tussen de gang en de achterste ruimte heeft een omlijsting van mergel en verwijst door zijn vormgeving naar de tweede helft van de achttiende eeuw. Dat geldt eveneens voor de segmentboogdeur in de achtergevel die met hardsteen is omlijst. Deze hardsteen kan secundair toegepast materiaal zijn. De scheefstand van deze deur en de willekeurige verankering kunnen eveneens wijzen op verzakkingen vanwege de drassige bodem. De deur tussen de gang en de middelste ruimte heeft een omlijsting van hardsteen die van elders afkomstig kan zijn. Dat heeft geleid tot een tijdloze architectuur die moeilijk valt toe te schrijven aan een bepaalde periode in de architectuur. Datzelfde geldt voor het vierkante tralievast met

Aanzicht achtergevel tijdens de restauratie in 2012. Foto: Hermi Boosten

hardstenen omlijsting in de achtergevel (afb. 12). De middelste ruimte heeft een vrij recente opening in de rechterzijgevel (afb.4). Rechts in de voorgevel, alsmede tussen de gang en de eerste ruimte zijn verticale openingen van eveneens relatief recente datum. In de eerste twee ruimtes gezien vanaf de voorgevel zijn aanzetten van een zeer laag segmentbooggewelf goed zichtbaar. Deze gewelven hadden in het midden een vrije hoogte van circa 110 cm boven de huidige vloer; de functie hiervan is in dit stadium een raadsel. Opmerkelijk is ook dat er geen sporen van stookplaatsen of van een trap naar de verdieping te vinden zijn. Voor zover nu kan worden nagegaan, had deze verdieping geen vensters maar alleen spleetvensters of ventilatiesleuven. Die worden in deze situatie ook wel abusievelijk als schietgaten aangeduid.

Een enigmatisch gebouw

Vooralsnog blijft de oorspronkelijke bestemming van dit enigmatische gebouw een open vraag. De architectuur van de zeventiende eeuw, alsmede de interventies uit de achttiende eeuw getuigen van een zekere welstand. Zij zijn het resultaat van het streven naar allure en representativiteit. Gelet op de omschrijving in de GB 1962 en de tot aan de sloop in 2011 aanwezige restanten van ruim gedimensioneerde kruiskozijnen, gold dat waarschijnlijk ook voor de woning in de aansluitende linkervleugel. Dit feit had bij de naoorlogse inventarisatie van potentiële monumenten moeten leiden tot inschrijving in het register van beschermde rijksmonumenten.

Door het gesloten karakter, het ontbreken van sporen van stookplaatsen en van een trap lijkt een woonfunctie uitgesloten. Zoals hiervoor onder 'Analyse' werd vastgesteld zijn de relatief grote gevelopeningen in de eerste

twee ruimtes van veel latere datum. Overigens is het denkbaar dat in de oorspronkelijke overwelling wel een of meer openingen waren voor een trap en/of stortgat(en). Vooral vanwege de relatief beperkte dikte van de muren lijkt een verdedigingsfunctie in relatie tot Kasteel Hoensbroek evenmin een optie. Het gebouw bevat geen enkel element dat zou kunnen wijzen op een defensieve functie. Bovendien hadden kastelen als verdedigingswerken in de zeventiende eeuw toch al afgedaan.

Vrijwel zeker zal dit opmerkelijke gebouw in oorsprong een specifieke utilitaire functie hebben gehad. De talrijke ventilatiesleuven op de verdieping kunnen wijzen op een eest; een droogzolder bijvoorbeeld voor mout, die past bij een bestemming als bierbrouwerij. Onderzoek met betrekking tot historische brouwerijen in Zuid-Limburg heeft tot heden hiervoor geen aanknopingspunten opgeleverd. De recente studie van priester/historicus Frans Crutzen noemt vier brouwerijen in Hoensbroek in 1823.¹⁴ Dit zal betrekking hebben op Frans Diederer, Nicolaas Rutten, Franciscus Wilhelmus Heuts en Jan Willem Widdershoven. Geen van deze vier brouwers woonde op het perceel Overbroekerstraat 110.¹⁵ Voorzichtig mag hieruit worden geconcludeerd dat er in dat jaar geen brouwerij was in het perceel Overbroekerstraat 110. Dat hoeft niet uit te sluiten dat dit bij de eerste bouwcampagne in de zeventiende eeuw wel het geval was. Daarbij is het denkbaar dat deze brouwerij bij de hiervoor vermelde verbouwing in de achttiende eeuw is opgeheven. Evenmin valt thans uit te sluiten dat de bovenruimte met de beeldbepalende ventilatiesleuven bedoeld was voor het drogen van andere veldvruchten. Maar dat voert niet tot een verklaring voor de opmerkelijke structuur van de begane grond. Dat alles blijft in dit stadium gissen wat gemakkelijk kan leiden tot vergissen.

Hopelijk dient deze bijdrage als stimulans tot voortgezet (archief)onderzoek dat in de toekomst wél tot concrete resultaten zal leiden. Ook de vraag naar de eerste bouwheer en zijn ambities blijft actueel evenals de hamvraag naar de eventuele betrokkenheid bij deze bouw van Adriaan, Rijksvrijheer Von und zu Hoensbroech (1589-1675). Deze heeft in de periode 1640-1656 een restant van de middeleeuwse burcht ingepast in het huidige imposante kasteel met twee voorburchten in laatrenaissance stijl.¹⁶ Nader onderzoek in het archief van Kasteel Hoensbroek kan daarover uitsluitsel geven. Zoals bekend is dit in de negentiende eeuw verhuisd naar Schloss Haag in Duitsland. Sinds 2008 is dit archief geïnventariseerd en openbaar.¹⁷ Helaas zijn de relevante stukken wel grotendeels gedigitaliseerd, maar slechts voor een beperkt gedeelte getranscribeerd. Dat houdt in dat ze thans voor een amateurhistoricus vrijwel niet toegankelijk zijn. Daarom tot slot een vraag: wie is bereid en in staat deze tour de force tot een goede einde te brengen?

* Piet Mertens (1932) is architect en restauratiedeskundige.

Henri Peters (1947) is amateurhistoricus.

Noten:

1. Van de afbraak resteren nog een steen met de inscriptie 'ANO 1774 PM' en een profielsteen die de voorgevel sierden.
2. Dit grafkruis staat nu tegen de westgevel van de noordelijke zijbeuk naast de toren van de kleine Sint Janskerk in Hoensbroek.
3. Genealogie Horstmans, Nuth, stam B, generatie 1.
4. RhH, archief gemeente Hoensbroek 1800-1940, inv.nr. 1258, bevolkingsregister 1830.
5. F. Dortants en F. Dortants-Boshouwers, 'Vijftig foto's afkomstig van de Onderste Hof', in: *Jaarboek Onderbanken, heemkundevereniging De Veersjprunk* [1997], 96.
6. 'De Rôadsjer roots van pastoor L'Ortije', in: *Bulletin Wijnantsrade* 25 [2006] 38, p. 41-42. Zie voor Jozef L'Ortije ook: J. L'Ortije en H. Hanssen, *Vijf eeuwen L'Ortije 1490 – 1990* [Hoensbroek etc. 1991].
7. RhH, 072 Archief gemeente Hoensbroek 1800-1940, inv.nr. 57.
8. *Algemeen Dagblad*, 04-02-1914.
9. Latere eigenaren van perceel 110 waren de weduwe Otten-Vaessen, de heer S. Jasper die de oude boerderij naar achter vergrootte (RhH, Bouwdossiers, gemeente Hoensbroek 1967, nr. 1285), de familie Smeets-Bemelmans, de heer J. Delahay, de heer H. Rompen en de Westland-Utrecht Hypotheekbank. Latere bewoners waren de heren Muis, H. Bemelmans, H. Rompen en W. Janssen.
10. *Limburger Koerier*, 09-02-1931.
11. Latere eigenaren van perceel 106 en 108 waren de gemeente Hoensbroek en Nouvelle Investeringsmaatschappij B.V. Op 30 oktober 1927 woedde er een grote brand (*Limburgsch Dagblad*, 31-10-1927). Het huis met nummer 110 en de brouwerij bleven gespaard, terwijl de rest van perceel 108 zware rook- en waterschade opliep. In 1928 volgde herbouw van het grootste gedeelte van het complex. In 1942 zijn de brouwerij en de ijsfabriek gesloopt (*Limburgsch Dagblad*, 02-05-1942). Het herenhuis (perceel 108) werd nog bewoond door onderwijzer Snijders, door de familie Fens en boekhouder Meens tot aan de sloop in 1975.
12. W. Marres en J.J.F.W. van Agt, *De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst Geïllustreerde beschrijving uitgegeven vanwege de Rijkscommissie voor de Monumentenbeschrijving, deel V. De Provincie Limburg, 3^e stuk Zuid-Limburg, uitgezonderd Maastricht, afl. 1* [s-Gravenhage 1962], 184-185 (=GB 192).
13. Van zijn kritisch commentaar is in deze tekst dankbaar gebruik gemaakt.
14. F. Crutzen, *Brouwers in Zuid-Limburg 1795 – 1814. Een terreinverkenning* [Ransdaal 2013], 94.
15. RHCL, 03.01 Frans Archief 1794-1814, inv.nr. 1053k, Volkstellingslijst Hoensbroek, 1796.
16. Ook valt te denken aan zijn opvolger Arnold Adriaan, Markies Von und zu Hoensbroech (1631-1694).
17. Rien van den Brand en Stefan Frankewitz, *Inventaris archief Kasteel Haag* [Venray 2008].

CHRISTIAAN QUIX, HOENSBROEKENAAR, KANUNNIK EN HISTORICUS

Door Wim Nolten*

Het is inmiddels 240 jaar geleden dat in het toenmalige markiezaat Hoensbroek een kind geboren werd dat zou uitgroeien tot een van de belangrijkste geschiedschrijvers van zijn tijd: Christiaan QUIX, Hoensbroekenaar, kanunnik en historicus.

Vanaf het begin van de wetenschappelijke geschiedschrijving kwamen veel beoefenaars ervan uit het Midden Maasgebied, zoals Nicolaus Heyendal, Simon-Peter Ernst en Christiaan Quix uit Hoensbroek. Deze geestelijken wisselden vaker van stand of vaderland: de dove ex-karmeliet Quix bracht zijn dagen vooral door met het verzamelen en uitgeven van geschiedkundige bronnen over Aken en naaste omgeving.¹ Christiaan Quix, de vader van de moderne Akense geschiedvorsing, schreef in het Hoogduits en Latijn omdat hij het Nederlands niet beheerste.² In 1833 legde hij met zijn onderzoeken de basis voor het werk van menig andere onderzoeker door een oorkonde uit 1293 te publiceren over een thans verdwenen Dominicanenklooster. Uit zijn vele werken wordt na zijn dood veelvuldig geciteerd, zoals in 1909 toen hij maar liefst 56 keer aangehaald werd in het tijdschrift voor Akense geschiedenis (ZAGV). Met zijn voorgangers Peter à Beeck (1620) en Noppius (1632) is hij tot één der belangrijkste geschiedschrijvers van Aken én omgeving uitgegroeid.³

Jeugd en studie

Christiaan Quix werd op 8 oktober 1770 op de Wijngaardshof geboren als oudste van de acht kinderen van het echtpaar Martinus Quix en Elisabeth Jongen. Hij werd gedoopt te Hoensbroek. Tot zijn elfde levensjaar woonde hij bij zijn ouders in Hoensbroek en daarna vertrok hij naar Aken om tot zijn 16^e te studeren bij de Orde der Jezuiten. In zijn jonge jaren studeerde hij, 'aus Honsbruch', in Aken aan het door ex-Jezuiten geleide Marien Gymnasium (*Marianisches Lehrhaus*): van 1788/89 in klas I (Infama) en van 1791/92 klas IV (Humanitas).⁴ In 1792 was hij als jonge monnik met de kloosternaam Ignatius in het Karmelieten klooster te Keulen ingetreden om de studie theologie te gaan volgen. Na de opheffing van de kloosters door de Fransen was hij in december 1793 als student weer terug in Aken, in 1794 ging hij weer naar Keulen en 1795 naar Frankfurt. Vanwege de Franse bezetting vond hij een onderduikadres in Aken en besteedde hij zijn tijd aan het naslaan en onderzoeken van een bibliotheek van de Carmelieten. Om gezondheidsredenen verbleef hij van 1796 tot 1797 thuis op de Wijngaardshof. Hij stelde diverse geschriften samen, waaronder: 'Conciones a me Fr. Ignatio Quix S.Ord. Carmelitarum collectae scriptaeque, Hoensbroick d. 13 jan. 1797!'

Zijaanzicht Wijngaardshof Terhoevenderweg. Foto: Collectie Rijkzucht, Heerlen

Op 8 oktober 1797, zijn 27e verjaardag, werd hij tot priester gewijd. Hierna volgden verdere historische studies en het verzorgde hij privéonderwijs als *'Hauslehrer und Hausgeistlicher'* bij de advocaat P.J. de Nys, eigenaar en bewoner van kasteel Raeren in de Kreis Eupen. Na zijn vertrek uit Raeren werd hij op kasteel Rimbürg aangesteld als slotkapelaan. Hij zou daar verblijven van 1797 tot 1802. Ook in Rimbürg besteedde hij zijn vrije tijd aan het bestuderen van de algemene en vooral lokale geschiedenis.

Leven en werken in Aken

In 1802 richtte hij in eigen regie te Aken een *'Elementarschule'* op. Hier werd hij onder Frans bewind op 29 oktober 1805 benoemd als leraar aan de École Secondaire Communale. Deze school kwam op 17 maart 1810 onder rijkstoezicht en Quix werd per 25 september 1811 aangesteld als 'Regent de la Claire de 2e année en Grammaire au College d'Aix la Chapelle'. Hij gaf les in Grieks, Latijn, aardrijkskunde en oude geschiedenis. Vanaf 1814 was hij (hoog)leraar (*'Lehrer, Oberlehrer'*) aan dit door het Pruisisch bestuur opgerichte gymnasium. Aan deze laatste school heeft hij, tot aan zijn pensionering in 1823, steeds gewerkt. Hij bleef in deze periode doorstuderen om de rijpere studenten les te kunnen geven. Hierdoor steeg hij alleen maar in hun achting. *'Es schadete seinem Ansehen, bei den reifen Schülern keineswegs, dass diese erfuhren, dass er lehrend lernte, im Gegenteil, es erhöhte ihre Achtung vor den fleissigen und energischen Mann.'*⁵

Bij de uitgave van zijn werk(je) 'Aachen und seine Umgebung' in 1818, bood hij de Oostenrijkse keizer Frans I een exemplaar hiervan aan en ontving hij als tegenprestatie een gouden snuifdoos met daarop het portret van de keizer.

Op 1 mei 1823 werd hij eervol ontslagen en ging hij met 210 thaler per jaar met pensioen. Quix was vanaf 1821 onder andere leraar van Alfred von Reumont (1808-1887), die jarenlang voorzitter van de Akense geschiedkundige vereniging was en later ereburger van Aken werd.⁶

Hij kreeg na zijn pensionering de tijd om zich volledig te ontplooiën en om de taken die hij zich had voorgenomen te volbrengen: *'Seine Wohnung sah*

aus wie ein Archiv oder ein Naturhistorisches Kabinet.' Rond 1825 ontwikkelden enkele Akense burgers, zoals Quix, Ritz en Nolten activiteiten op kunst- en historisch gebied. Laatstgenoemde hield zich ook bezig met archeologische opgravingen.⁷ Reeds in 1828 had hij zich stevig ingezet voor de functie van bibliothecaris naast Cazin, maar hij werd toen afgewezen vanwege zijn doofheid (*'Harthörigkeit'*) en het niet beheersen van de Franse taal. Christiaan Quix werd op 22 augustus 1833 toch de opvolger van de Akense stadsbibliothecaris Franz Cazin. Hoewel hij die functie waarnam, heeft hij geen aanstelling gekregen. Voor slechts 150 thaler per jaar, Cazin kreeg er 200, moest hij de bibliotheek drie dagen per week openhouden van 10 tot 12 en van 2 tot 4 uur. Als bijzondere opdracht kreeg hij de taak om de bibliotheekcatalogus zo snel mogelijk af te maken, wat hij inderdaad binnen een jaar klaarspeelde. In oktober 1834 was de drukproef van dit lang verwachte werk gereed. In vijftien hoofdgroepen met elk weer eigen onderafdelingen werden de titels (in onbegrijpelijke vorm en regelloos) opgevoerd binnen de afdelingen waarbij zelfs de afmeting van de boeken als criterium werd opgevoerd! Deze catalogus kreeg weinig aandacht en na een tiental jaren waren er van de 500 exemplaren slechts 134 via de boekhandel afgezet.

De onloochenbare en grote verdiensten van Quix zijn vooral gelegen op het terrein van het veilig stellen van de vele oorkonden en zijn talrijke geschiedkundige publicaties over lokale lokaal onderwerpen.⁸ Door Quix werd rond 1817 op een veiling in Keulen onder meer het oudste necrologium (21 perkamentbladen) van de voormalige abdij Burtscheid aangekocht, dat gedurende de Franse bezetting vermist raakte. Deze codex, vermoedelijk voor 1307 opgesteld zonder jaartallen, kwam na Quix' dood, als deel van zijn nalatenschap terecht in de Koninklijke Bibliotheek in Berlijn (1844).⁹

Quix woonde te Aken achtereenvolgens in de Franzstraße/Ecke Mathiasshof, Annastraße en overleed op 13 januari 1844 in de Mörgengasse, ruim 70 jaar oud. Zijn nalatenschap van oude handschriften, waaronder *'Historische Notizen'* en talrijke oorkonden werden verkocht aan een antiquair in Berlijn voor de som van duizend thaler. In Hoensbroek werd jaren geleden al een straat naar hem vernoemd en pas in juni 2010 gebeurde dit in Aken!¹⁰ Gedurende zijn loopbaan diepte hij zijn historische studies uit en knoopte hij als geleerde betrekkingen aan, onder anderen met Simon Peter Ernst, pastoor van Afden, nu Herzogenrath (D), voor wie hij later de grafrede schreef.¹¹ Hij was lid van diverse historische genootschappen in Westfalen, het Rijnland en te Wetzlar.

Een minder bekend feit is dat Quix een groot natuurkenner en verzamelaar van mineralen was. Aan het einde van zijn leven ging dit mineralenkabinet door verkoop over aan de Paters Redemptoristen te Sint Truiden (B). Ook schreef hij enkele gedichten voor de jeugd en een natuurbeschrijving over verschillende dieren. Een onbekende dichter schreef/zong over hem:

*'Quix rette vor Vergessenheit
Noch vieles aus der Nacht der Zeit,
Ihm dankt die Muse manche Kunde
Drum leb' auch Er im Dichtermunde.*

Christiaan Quix

Frontaanzicht Wijngaardshof voor de sloop in 2011.

Foto: Collectie Rijkheyt, Heerlen

Zijn werk werd omschreven als: *'Denkmaler seines unermütlichen Fleisses'*. Na zijn overlijden in 1844 werd Joseph Gerard Laurent als vierde bibliothecaris in Aken aangesteld en verschenen er enkele artikelen over zijn leven en werken.¹² Pas een kwart eeuw na zijn dood verscheen in 1876 de eerste levensbeschrijving over hem.¹³ Akense historieminaars brachten in 1952 een bezoek aan Hoensbroek en aan zijn geboortehuis.¹⁴ Na bijna 120 jaar geeft Damen een uitvoerigere beschrijving van zijn leven en werken.¹⁵

Geboortehuis

De beschrijving van zijn geboortehuis annex boerderij en de bewoners van de Wijngaardshof begint pas in de 18^e eeuw met de familie Quix. Voordien, vanaf het einde van de 15^e eeuw tot aan begin van de 18^e eeuw, woonde er de familie Weustenraedt met uit hun gelederen de bekende Adriaan Weustenraedt.¹⁶ Quix schreef in 1837 over het traject van een Romeinse (heer)weg in zuidoost Limburg.¹⁷ *'Die ehemalige Römerstraße von Köln führte durch den Weiler Grünstraße (Gem. Ubach over Worms) nach dem Lichtenberg (Gem. Schaesberg) durch die Heerlerheide, dem jetzigen Gute Heerweg (Gem. Heerlen) dicht vorbei, etc.'* Hij suggereert het verloop van deze weg over Ten Esschen via Koningsbeemd, Ravetsberg (Ravelsberg), Rennemig, Pappersjans naar de Heksenberg.¹⁸ In 1840 werd onder Nieuwenhagen een groot urnenveld ontdekt en door Akense onderzoekers, onder leiding van pater Christiaan Quix uitgegraven.¹⁹ Waarschijnlijk was hij in 1840 op bezoek bij familie op de hoeve aan de Heerenweg toen hij een 50-tal urnen vond, met as en beenderen gevuld. Tegenwoordig ligt hier de Elandstraat waar nu de woningen van 'Thuis-Best' staan op een terrein dat eerder bekend stond onder de naam Heldewierskamp. Zijn geboortehuis, de Wijngaardshof, lag daar namelijk vlak in de buurt op de grens tussen Heerlen en Hoensbroek.²⁰ De helling die van de Wijngaardshof naar de Rennemig loopt, wordt door Quix de *Ravetsberg* genoemd.²¹

Frontaanzicht kasteel Rimburch waar Quix als slotkapelaan werkte (foto auteur 2010)

Werken²²

Enige thema's werden door zijn voorgangers, zoals Peter à Beeck, K.F. Meijer en F. Haagen ook al beschreven, bijvoorbeeld graaf Willem IV die in 1278 te Aken doodgeslagen werd. Quix publiceerde in 1843 als eerste, enigszins onzorgvuldig, de inhoud in zijn *'Codex Diplomaticus Aquensis'*.²³

Bijlage I: Bibliografieën Christiaan Quix, in:

- C. Wacker, Christian Quix, sein Leben und seine Werke, in: *Aus Aachens Vorzeit* 4, 1891, 41-80, 89-125.
- J.M. v.d.Venne e.a. *Geschiedenis van Hoensbroek* [1967], 791-794.
- *NNBW IX*, 831-832 (Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek).

Bijlage II: Literatuurlijst van de hand van Christiaan Quix:

- 1825: *Historische Beschreibung der Münsterkirche und der Heiligtumsfahrt in Aachen nebst der Geschichte der Johannisherrn, Aachen.*
- 1829: *Historisch-topographische Beschreibung der Stadt Aachen und ihre Umgebung, Köln u. Aachen.*
- 1829: *Die Frankenburg, insgemein Frankenberg genannt, und die Vogtei über Burtscheid, Aachen.*
- 1829: *Die Königliche Kapelle und das ehemalige adelige Nonnenkloster auf dem Salvatorberge nebst Notizen über die vormaligen Weinberge bei der Stadt Aachen, Aachen.*
- 1829: *Die Pfarre zum hl. Kreuz und die ehemalige Kanonie der Kreuzherren in Aachen, Aachen.*
- 1830: *Necrologium ecclesiae Beatae Mariae Virginis, (BMV) Aachen und Leipzig.*
- 1830: *Mittheilungen über zwei Manuskripte zur Aachener Geschichte (Necrologium und liber censuum), in: Stadt Aachener Zeitung 1830, nr.90.*
- 1831: *Schloß und Kapelle Bernsberg geschichtlich dargestellt nebst Nachträgen zu den zwei Schriften: 'Die Frankenburg' und: 'Die Königliche Kapelle auf dem Salvatorsberge', Aachen u. Leipzig.*
- 1832: *Historisch-topographische Beschreibung der Stadt Burtscheid, A. und Leipzig.*
- 1833: *Das ehemalige Dominikaner-Kloster und die Pfarre zum hl. Paul in Aachen.*

- 1834: Geschichte der ehemaligen Reichs-Abtei Burtscheid, von ihrer Gründung im 7ten jahrhunderte bis 1400. Nebst Urgeschichte der Stadt Aachen, des Fleckens Stolberg, das Städtchens Gangelt und einer Übersicht der Länder zwischen Ruhr und Maas bis auf Karl der Große, Aachen und Leipzig.
- 1835: Schloß und ehemalige Herrschaft Rimburg, die Besitzer derselben vorzüglich die Grafen und Freiherrn von Gronsfeld, nebst den umliegenden Dörfern, Aachen.
- 1835: Geschichte des Karmelitenklosters... der vormaligen Herrschaft Eilendorf usw., Aachen.
- 1836: Geschichte der St.Peters-Pfarrkirche, des Spitals St.Martin, der ehemaligen Regulierherren-Kanonie, des St.Anna-Klosters und des Synodal-Gerichts. Nebst Notizen über die Schlösser Kalkofen und Margraten, die Landgüter Juckesrath, Vaelser-Neuhof und Hahbruch, Aachen.
- 1836: Das ehemalige Spital zum hl. Jakob, nacher Klarissen-Kloster. Das Sepulchrinen-Kloster zu St.Leonard und die Kanonie zum heil. Kreuz in der Grafschaft Daelheim, Aachen.
- 1836-1838: *Wochenblatt für Aachen und Umgebung*, Jahrg. 1-3, Aachen:
- Neuste Chronik von Aachen (Vom 3 März 1793 bis 27 März 1795.), in: *Wochenblatt* 1836, nr.30 bis 1838, nr.38 in 81 Artikeln
- Archival-Notizen (Zahlreiche kleine Mittheilungen aus dem Stadtarchiv), in: *Wochenblatt* 1837, nr.73 bis 1838, nr.37 in 55 Artikeln
- Die Karlsschützen in Aachen, in: *Wochenblatt* 1837, nr.73/74
- Die Schervielsburg, in: *Wochenblatt* 1837, nr.75
- Die Gerichts-Ruthe, in: *Wochenblatt* 1837, nr.76
- Für die Erhaltung eines alten Baudenkmals (Geschichte des Grashauses), in: *Wochenblatt* 1837, nr.81, 84/85, 95, 98, 100, 102, 105
- Einige bemerkungen über Aachen, in: *Wochenblatt* 1837, nr.89-91
- Danko der Glockengieser, in: *Wochenblatt* 1837, nr.94
- Nachhal über Aachens Verschönerungen, in: *Wochenblatt* 1837, nr.97
- Kunstausstellung in Aachen, in: *Wochenblatt* 1837, nr.104-106
- Einige Notizen über Buchdrucker und Buchhändler der Stadt Aachen bis auf die französische Occupation, in: *Wochenblatt* 1837, nr.118
- Der Bäcker und das Hinzemännchen, in: *Wochenblatt* 1837, nr.119
- Ein altdeutsches Motiv-Gemälde in der Kirche zu Schwarzenbroich, in: *Wochenblatt* 1838, nr.3
- Kiste der Mitglieder des Erbrathes aus dem Jahre 1432, in: *Wochenblatt* 1838, nr.15
- Verzeichniss der Vogt-Maier seit dem Jahre 1585, in: *Wochenblatt* 1838, nr.16
- Notizen a.d. Stadtrathsprotokollen von 1656-1791, in: *Wochenblatt* 1838, nr.17-23
- Zur Geschichte der Bruderschaft vom bitteren leiden Christi zu Cornelimünster, in: *Wochenblatt* 1838, nr.26
- Springsfeld. Angaben zur Benutzung der Dämpfe der warmen Quellen, in: *Wochenblatt* 1838, nr.23-26
- Das Pfarrdorf Niederzier (im Bezits der Abtei Steinfeld), in: *Wochenblatt* 1838, nr.33
- 1837: Beiträge zu einer historisch/topographischen Beschreibung des Kreises Eupen nebst einem Anhang + Die ehemalige Herrschaft Mesch, Aachen
- 1837: Gesch. der Schlösser Schonau und Uersfeld nebst dem Dorf Verlautenheid, A.
- 1837/1838: Beiträge zur Geschichte der Stadt (Aachen und ihrer Umgebung) und des Reichs von Aachen, 3 Bände, Aachen
- 1838: Beiträge zur Geschichte der Stadt Aachen und ihrer Umgebung, 2 B., Aachen
- 1840/1841: Geschichte der Stadt Aachen, nach Quellen bearbeitet. Mit einem Codex Diplomaticus Aquensis, Band 1 und 2, Aachen

- 1841: Die Reichsgrafen von Schaesberg zu Kerpen und Lommersum etc. Die Freiherren von Schaesberg zu Streithagen und die Freiherren Judenkopf von Streithagen zu Müllenbach und Mittel-Uersfeld, Aachen
- 1842: Biographie des Ritters Gerard Chorus, Aachen
- 1843: Die Kapelle zu Melaten...das Landhaus Husen..., Aachen
- 1866: Die Schervielsburg, in: Stadt Aachen Zeitung 1866, nr. 54
- 1891-1892: Zehente in ehemaligen Reich von Aachen, in: *Aus Aachens Vorzeit*, V.

Bijlage III: Kwartierstaat Christiaan Quix

1. QUIX Christianus ged 8.10.1773 Hoensbroek, ovl 13.4.1844 Aken/Mörgensgaße

OULDERS 2/3.

2. QUIX Martinus geb circa 1740 Schinnen/Thull, ovl 18.4.1818 Hoensbroek, 1738-1746 molenaar Mulrade onder Schinnen; 1772 pachter Wijngaardshof onder Hoensbroek. Eigenaar Wijngaardshof ten tijde van pastoor Gheijst van Hoensbroek. tr. 22.11.1772 Hoensbroek
3. JONGEN Elisabetha ged 29.11.1746 Voerendaal, ovl 31.10.1815 Hoensbroek
Uit dit huwelijk, allen gedoopt te Hoensbroek:
  1. Christianus ged 8.10.1773 = 1.
  2. Maria Ida ged 22.6.1775, ovl 1846, tr. BEUGELS Joannes Josephus
  3. Maria Catharina ged 17.2.1778, ovl 1841
  4. Joannes Wilhelmus. ged 5.7.1780, ovl 1857, tr. 13.9.1810 Schaesberg
MEERTENS Maria Elisabeth ged 15.6.1782 Schaesberg
In 1780 vertrokken naar Vetschau bij Aken, op de hof Groß-Niستن
  5. Maria Elisabet Tresija ged 19.10.1782
  6. Servatius Adolffhus ged 9.1.1785, ovl 17.2.1785 Hoensbroek
  7. Maria Treisijae ged 24.7.1786, ovl 1833, tr. MEENS Joannes Franciscus
  8. Joannus Martinus ged. 18.10.1788, ovl 20.4.1841 Hoensbroek, tr. (1) 17.10.1819 Hoensbroek MEERTENS Maria Gertrudis (kruishuwelijk 4.) ged 31.5.1797 Voerendaal, ovl 8.9.1828 Hoensbroek tr. (2) 20.10.1832 Hoensbroek BEUGELS Maria Elisabetha geb 3.9.1807 Mheer, ovl 2.12.1875 Voerendaal; *Zij vertrok 1856 naar Voerendaal*

GROOTOUDERS 4/7.

4. QUIX Christianus ged 25.10.1710 Wijnandsrade, ovl 13.2.1789 Voerendaal, 1762 schepen te Wijnandsrade, tr. 15.9.1737 Wijnandsrade
5. MEIJERS Ida geb/ged 2.3.1707 Voerendaal/Ter Veurdt, ovl 25.3.1772 Wijngaardshof/ Hoensbroek
Op 29 juni 1777 is Christiaan Quix wederom pachter van de Wijngaardshof; tevens grootvader en peetoom van Christiaan Quix. De eigenaar Frans Carl Christoph Goedefrid, Vrijheer van Loë, etc. verpacht de hof: 'genaemt Wijngaertshoff gelegen onder de jurisdictie van Hoensbroeck, Lande van Valckenbourg voor ses aghter eenvolgende jaeren met de daeraen gehoorige landerijen, weijden ende bembden gelijk dezelve aldaer, zoo wel onder de jurisdictie van Hoensbroeck alsoock de jurisdictie van Heerle gelegen sijn, zijnen aanvanck nemende met eersten 8-bris 1777' (1 oktober 1777 - 1 oktober 1783)
6. JONGEN Joannes Wilhelmus ged 15.9.1700 Klimmen, ovl voor 1753, tr. 30.6.1737 Voerendaal
7. ROOSENBOOM Catharina ged 8.1.1708 Heerlen, ovl 6.5.1776 Voerendaal

OVERGROOTOUDERS 8/15.

8. QUIX Joannes ged 11.2.1687 Klimmen, ovl 10.1752 Klimmen, 1713-1736 Schepen te Wijnandsrade; dimissorialibus 29.1.1708 Klimmen, tr. 12.2.1708 Wijnandsrade,
9. CRIJNS Mechtildis. ged 25.8.1677 Wijnandsrade, ovl 20.4.1756 Klimmen,
10. MEIJERS Petrus, tr. 3.11.1697 Voerendaal
11. HEUSSCHEN Maria, ovl 19.1.1739 Klimmen
12. JONGEN Henricus ged 28.11.1669 Hoensbroek, tr. -1.1695 Nuth
13. BRANDTS Agnes
14. ROSENBOOM Johannes ged 13.3.1686 Heerlen, ovl 21.6.1744 Heerlen, tr. 3.3.1707 Heerlen
15. CREUWEN Johanna (Jen) ged 25.1.1688 Heerlen, ovl 15.7.1753 in Heerlen

BETOVERGROOTOUDERS 16/31.

16. QUIX Ruttgerus ged 10.4.1651 Klimmen, ovl 17.3.1712 Klimmen, tr. (1) 1.6.1680 Klimmen
JEUCKEN Joanna ged 7.6.1654 Hulsberg, ovl 21.2.1685 Hulsberg tr. (2) 24.2.1686
Wijnandsrade; 1690 pachter van het Heufke onder Klimmen
17. WAELEN Catharina ged 16.9.1664 Wijnandsrade, ovl 13.11.1729 Wijnandsrade
18. CRIJNS Christianus ged 29.9.1645 Nuth, ovl 17.12.1712 Wijnandsrade, tr. 28.6.1664
Wijnandsrade
19. EIJSEN Maria Eijssen ged 19.4.1639 Voerendaal, ovl 11.10.1681 Wijnandsrade
20. MEIJERS Leonardus ged 17.2.1631 Voerendaal, tr. 18.11.1653 Voerendaal
21. CORTEN Mergen/Meijken (Maria) geb Hellebroek, ged 9.7.1634 Nuth
24. JONGEN Andreas, ovl 13.9.1709 Hoensbroek, tr. 12.10.1664 Hoensbroek
25. WYNGART Elisabeth ged 8.7.1629 Heerlen
26. BRANDTS Casparus ged 18.3.1629 Amstenrade, ovl 21.6.1704 Nuth, tr. 20.7.1657 Nuth
27. STASSEN Anna ged 2.9.1632 Nuth, ovl 3.10.1689 Nuth
28. ROSEBOOM Reinerus ged 22.3.1643 Voerendaal, ovl 9.2.1699 Heerlen, tr. 1.9.1669 Heerlen
29. ROUWET alias KOENNENS Trijn (Catharina) geb Soureth, ged 27.11.1647 Simpelveld, ovl
5.1.1723 Heerlen
30. CREUWEN Nijs (Dionisius) ged 1.10.1656 Heerlen, tr. 2.2.1686 Heerlen
31. SCHAEN Petronella ged 17.3.1654 Heerlen

OUDOUDERS 32/63.

32. QUIX Joannes ged circa 1611, ovl 25.8.1674 Klimmen, tr. 12.2.1641 Klimmen
33. WIDDERSHOVEN Margaretha ged 29.12.1609 Valkenburg, get: Joannes Wyngarts/
Catharina Wijnen, ovl 15.1.1698 Klimmen. Uit dit huwelijk, o.a.:
7. Wilhelmus ged 27.1.1657 Klimmen, get: Joannes Meijers/Elisabeth Ramekers
*Ene Willem Quix wordt 1686 genoemd op de Havershof of het Heufken onder Klimmen.
Er bestaat een pachtcontract tussen Anna Maria Theresia douarière en Willem Quix van
3 oktober 1716, waaruit het bovenstaande blijkt*
34. WAELEN Wilhelmus ged ca 1620, ovl 27.1.1685 Wijnandsrade, tr. 23.2.1648 Heerlen
35. MOORS Maria ged 20.12.1626 Heerlen, ovl 14.7.1690 Wijnandsrade
36. CRIJNS Krijn (Quirinus) ged 7.1.1603 Nuth
38. EYSSEN Petrus, ovl -1.2.1675 Wijnandsrade, tr. 28.11.1635 Wijnandsrade
39. COX Agnes
40. MEIJERS Joannes, tr. -10.1619 Voerendaal
41. VIJGEN Mettel (Mechtildis) ged 14.12.1597 Heerlen
42. CORTEN Severinus geb Hellebroek, ged 16.4.1603 Nuth, tr.

43. WIJNGAERTS alias WEUSTENRAEDT Mechtildis geb Vrijhof Weustenraedt, ged Klimmen,
ovl 20.12.1661 Nuth/Hellebroek
48. JONGEN Mathias, tr.
49. N.N. Noël (Cornelia)
50. WYNGARTS Severen (Severinus), tr.
51. N.N. Catharina
52. BRANTS Lemmen (Lambertus) ged 12.3.1591 Nuth, ovl 10.2.1672 Nuth, tr. 1610
53. BELTGENS Itgen (Ida) ged 5.12.1590 Nuth, ovl 21.8.1676 Höngen, begr. Nuth
54. STASSEN Mathias, tr.
55. N.N. Maria
56. ROSEBOOM Thomas ged 26.7.1609 Heerlen, ovl 12.2.1680 Heerlen, tr.
57. SPIERTZ Elisabeth ged 3.3.1609 Heerlen, ovl 10.11.1681 Heerlen
58. RUWET alias KOENNENS Claes (Nicolaas) geb ca 1615, tr.
59. HAGELSTEIN alias KEVERS Anna geb ca 1613, ovl 6.3.1679 Gulpen
60. CREUWEN Mathias geb ca 1620, tr.
61. SPI(E)RTZ Catharina ged 28.2.1623 Heerlen
62. SCHAEN Petrus ged 6.8.1617 Heerlen, tr.
63. WETZELS Johanna

OUDGROOTOUDERS 64/127.

64. QUIX Rutgerus geb circa 1570/82 Tudderden, tr. voor 1601 en 9.9.1616
65. SPIERTZ Joanna geb circa 1581
66. WIDDERSHOVEN Joannes geb ca 1590, molenaar dwangmolen Valkenburg, tr.
67. MOENEN Maria Moenen
70. MOERS Nicolaus ged 26.8.1595 Heerlen, tr.
71. DORTANTS Enchen (Anna)
72. CRIJNS Christianus, tr.
73. TIMMERS Catharina
78. COCX Joannes
82. VIJGEN Petrus (de Jonge), tr.
83. ROEBROEK Sophia, ovl -6.1616 Heerlen
84. CORTEN Joannes, ovl 6.9.1646 Vaesrade/Overste Huis, tr. 10.4.1587 Nuth
85. RENCKENS Maria, ovl 2.1.1628 Nuth/Hellebroek
86. WIJNGAERTS Fredericus, ovl 14.5.1651 Klimmen, tr.
87. CROMMEN Ida, ovl 6.5.1650 Klimmen/Weustenraedt
104. BRANTS Joannes geb ca 1560, tr. ca 1585
105. HUNTGENS Agnes geb ca 1560
106. BELTGENS Mathias geb ca 1550, ovl 16.3.1626 Nuth, tr. ca 1573
107. HOEN Maria geb ca 1550, ovl na 1628
112. ROESBOEM Goert (Godefridus), tr.
113. ALER(T)S alias MAUS Meyken (Maria)
116. RUWETH Thomas ged ca 1590, ovl 20.10.1660 Noorbeek, tr.
117. LENENS Cathrijn (Catharina) geb Noorbeek/Scheij, ovl ca 1630
120. CREUWEN Mathias geb ca 1595
122. SPIRTZ Georgius
124. SCHAEN Wintgen (Winandus), tr.
125. ONGEN/JUNGEN Maria

OUDOVERGROOTOUDERS 128/251.

128. QUIX Dries (Andreas), tr.
129. aen gen DREISCH Gebel (Gabriela) geb rond 1555, ovl circa 1582
140. MOERS Geraet (Gerardus), tr.
141. DORTANTS Enneken (Anna)
144. CRIJNS Quirinus, tr.
170. RENCKENS Joannes
172. WIJNGAERTS alias PUTJAN Christianus, ovl voor 18.8.1585, tr.
173. NUCHELMANS Mechtildis (?)
208. BRANTS Joannes geb ca 1530, tr. ca 1555
209. ROEX Catharina, geb ca 1530
212. BELTGENS Joannes geb ca 1503 Geleen
214. HOEN Casparus 'natuurlich', geb ca 1505, ovl voor -.2.1566 Hoensbroek
224. ROESBOEM N.N., tr.
225. WILLEMS Anna
242. CREUWEN Mathias, tr.
243. TOLMANS Mettel (Mechtildis)

* Wim Nolten is lid van de redactie van Het Land van Herle en beoefenaar van de regiogeschiedenis.

Noten:

1. P.C. Boeren, 'Kritische beschouwingen bij het werk van enige Limburgse geschiedschrijvers der laatste honderd jaren', in: *Publ.* 100 [1964], 17-18.
2. P.A.H.M. Peeters, *Hoensbroek, Bijdrage tot Heemkennis* [Hoensbroek 1958], 104 e.v.; E. Batta, e.a. *Limburgs Verleden II* [Maastricht 1960], 404.
3. M. Scheins, 'Beiträge zur Geschichte des ehemaligen Dominikanerkoster zu A', in: *ZAGV* 30 [1909], 2/3
4. Al. Fritz, 'Geschichte des Kaiser-Karls-Gymnasium in Aachen', in: *ZAGV* [1908], Beilage I, 106-122.
5. F. Haagen, *Allgemeine Deutsche Biografie*, 27^e Band, Quad-Reinart, [1888], 62-64.
6. H. Loersch, 'Zur Erinnerung an Alfred von Reumont', in: *ZAGV* 9 [1888], 3, 18.
7. J. Beckers, 'Ferdinand Nolten', in: *ZAGV* 7 [1886], 256-266.
8. E. Fromm, 'Geschichte der Stadtbibliothek', in: *ZAGV* 18 [1897], 37-39.
9. F.X. Bosbach, 'Das älteste Burtscheiter Nekrologium', in: *ZAGV* 19 [1898], 90.
10. Vriendelijke mededeling ZEH Jos L'Ortije, Nuth, wiens moeder een geborene Quix was.
11. Edouard Lavalleye, uitg. der historie van Limburg door Ernst, noemt hem 'le savant Mr. Quix'.
12. Al. Reumont, 'Chr. Quix und die niederrheinische Spezialgeschichte', in: *Aachener Chronik* [1844], 7-10; J. Müller, 'Nekrolog', in: *Stadt Aachen Zeitung* [1844], nr.18; Eg. Slanghen, *Het Markgraafschap Hoensbroek* [Maastricht 1859], 131-134; C. Wacker, 'Christian Quix. Sein Leben und seine Werke', in: *Aus Aachens Vorzeit IV* [1891], 41 ff; J. Plum, *Aachener Heimatgeschichte* [Aachen 1924]; C. Sijstermans, *Limburg aan Christus* [Valkenburg 1930/31]; W.G. Gierlichs, *Rolducs Jaarboek* [Kerkrade 1936].
13. E. Pauls, 'Biographie', in: *Stadt Aachen Zeitung* [1876], Nr.8 (Beilage).
14. Biografie in: P.A.H.M. Peeters, *Bijdrage tot Heemkennis* [Hoensbroek 1952], 104-132; N.N.B.W., deel 9, 831.
15. C. Damen O.S.B., 'Limburgsche Geschiedschrijvers II. Christiaan Quix', in: *LvH* 3 [1953], 73-79.
16. Alb. Corten, 'Enige aantekeningen betreffende de Hoensbroekse familie Weustenraedt', in: *Limburgsche Leeuw* 5 [1956], 15-19; P.A.H.M. Peeters, 'Wijngaardshof', in: *LvH* 6 [1956], 82-87, 97/98; 7 [1957], 118.
17. *Wochenblatt für Aachen und Umgebung* [1837], 469, nr.117.
18. H.A. Beaujean, *Schetsen uit de geschiedenis van Heerlerheide* [Heerlen 1975], 27; idem, 'Langs de Caumerbeek', in: *LvH* 10 [1960], 36.
19. W. Moonen, *Brunssum de eeuwen door* [Brunssum 1952], 23.
20. *Publ.* 1 [1865]; H.A. Beaujean, a.w., 25; H.A. Beaujean, 'Heksenbergs Verleden', in: *LvH* 8 [1958], 9.
21. H.A. Beaujean [1975], 173.
22. Luise Freiin von Coels von der Brügggen, 'Die Schöffen des Königlichen Stuhls von Aachen von der frühesten Zeit bis zur endgültigen Aufhebung der reichsstädtischen Verfassung 1798', in: *ZAGV* 49 [1928], 592/592, *Literaturverzeichnis*.
23. E. Pauls, 'Erinnerungen an den zu Aachen am 16. März 1278 erschlagenen Grafen Wilhelm IV von Jülich', in: *ZAGV* 24 [1903], 87-132.

AANGESTIPT ...

Door Diane Habets en Wim Nolten

Sint Gilleshoff-Samerich. Speuren naar sporen van 700 jaar hoeve-historie.

Door Jan Senden [Aken 2013], 200 blz., gebonden en in kleur geïll. ISBN: 978-90-805883-4-9. Prijs € 20,-.

De auteur en tevens bewoner van de hoeve St. Gilleshoff-Samerich te Bochtoltz heeft jarenlang archiefonderzoek gedaan in o.a. Maastricht, Aken en Düsseldorf naar het verleden van de hoeve en ook van haar bewoners. In een oorkonde uit 1321 wordt vermeld dat de kapel St. Gillis ofwel St. Egidius in Aken en de bijbehorende bezittingen in het huidige Bochtoltz en Simpelveld aan de landcommandant van Biesen worden geschonken. Zo ontstond de Commanderie St. Gillis waartoe wellicht ook een voorganger van de huidige hoeve St. Gilleshoff behoorde. De bewoning van deze plek gaat nog verder terug, getuige de vondst van een glazen Romeins badolieflesje uit de 3de eeuw na Christus.

De oorsprong van de St. Gilleshoff en haar verbondenheid met de Duitse Orde wordt in een aantal hoofdstukken verder uitgediept. Tevens is er aandacht voor de bouwgeschiedenis van de hoeve. In 1804 wordt de hoeve aangekocht door een voorouder van de huidige bewoners. Aan de familiegeschiedenis zijn een aantal hoofdstukken gewijd waarin veel aandacht wordt geschonken aan het leven en de leefomstandigheden van de bewoners in diverse periodes. Het verhaal van de St. Gillishoff is een combinatie van 'formeel' archiefonderzoek en oral history en die mix maakt het tot een prettig leesbaar geheel.

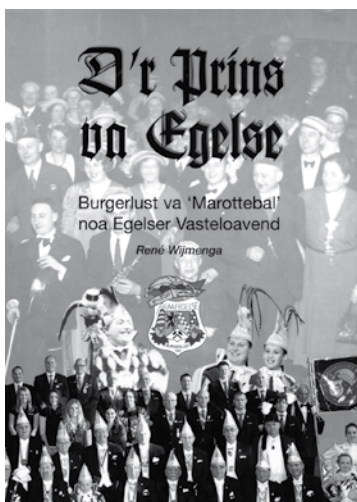
Het eindresultaat van de speurtocht van de auteur is een fraai geïllustreerd en gebonden 'familieboek': diverse leden van de familie Senden hebben hun bijdrage geleverd aan dit boek door bijvoorbeeld de opmaak, transcripties en illustraties te verzorgen. De Heemkundevereniging De Bongard verzorgde de redactie en de uitgave. Een klein minpuntje is dat bij de illustraties zelden een bronvermelding wordt gedaan en soms een onderschrift ontbreekt. [DH]

Soldaat 5-6 R.I. HARRY SIMONS (1927-1949) en andere Indiëgangers uit Welten-Benzenrade

Door Marcel Krutzen en Gilbert Peeters. Foto's: Collectie familie Simons. Uitgave: Heemkundevereniging Welten-Benzenrade, augustus 2013. Prijs: € 5,00. Verkrijgbaar bij G. Peeters: gilbertpeeters@ziggo.nl of tel. 045-5719816.

In het vijftig pagina's tellende boekje wordt het (te) korte leven van soldaat Harry Simons uit Welten geschetst. Aanleiding is de jaarlijkse Nationale Dodenherdenking op 4 mei. Sinds het uitbreken van WO II worden op deze dag alle mensen herdacht die hierbij omkwamen. Helaas worden de doden die daarbij in het voormalige Nederlands-Indië sneuvelden, daarbij enigszins over het hoofd gezien. Door middel van dit werk, voorzien van een historische context, privé-foto's en bewaard gebleven herinneringen, wordt getracht in deze leemte te voorzien. Het boekje bevat ook bronvermeldingen. [WN]

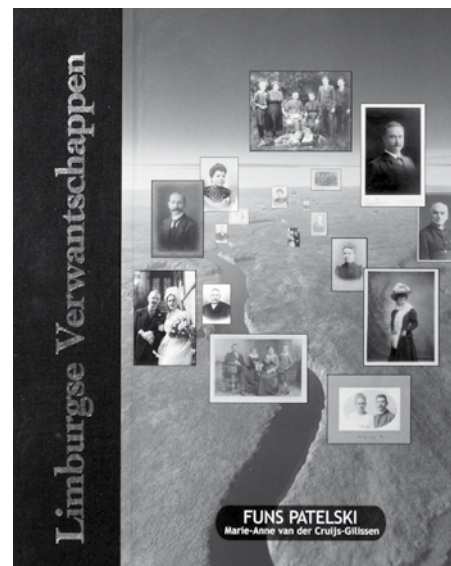
D'r Prins va Egelse. Burgerlust va 'Marottebal' noa Egelser Vastelaovend.

Door René Wijmenga. Uitgave: KV Burgerlust Eygelshoven op 11-11-2013 ter gelegenheid van het 8x11 jarig bestaan. Gebrocheerd/hardcover, 128 p. op A4 formaat, geïll., ISBN/EAN 978-90-821390-0-6. Prijs € 22,00/€ 33,00. Te verkrijgen bij W. Eijdem, Veldhofstraat 56, Eygelshoven, w.j.h.eijdem@hetnet.nl.

Vorig jaar op 11-11-2013 verscheen, hoe kan het ook anders, een tweede uitgave over de geschiedenis van: D'r Prins va Egelse'. Ruim 30 jaar na de eerste editie bevat deze tweede rijk geïllustreerde uitgave tal van nieuwe gegevens met betrekking tot het eerder gepubliceerde. Voor de samenstelling kon de auteur beschikken over het archief en de notulen van deze vereniging, opgericht in 1924. Mede gesteund door een werkgroep, en talloze

informanten putte de auteur niet in de laatste plaats uit zijn eigen ervaringen als Elveraadslid.

Het aantal zwart/wit foto's en kleurenopnamen is enorm. Het geheel wordt afgezet tegen een links en rechts geplaatste tijdlijn, hetgeen een aparte indruk maakt. In dit boek komt ook de jongere generatie aan bod. Het werk is voor veel carnavalisten in (en om) het nu Kerkraadse Eygelshoven een sieraad voor de boekenkast. Bovendien vormt het een bijdrage aan de vastlegging van het rijke culturele leven dat onze provincie zo apart maakt. Eijgelshoven, Eygelshoven, Egelse, Egelze, dreijmoal Alaaf und Helau. [WN]

Limburgse Verwantschappen. Bijzondere familierelaties gebaseerd op de kwartierstaat Van der Cruijs-Gilissen.

Door Funs Patelski m.m.v. Marie-Anne van der Cruijs-Gilissen [Gronsveld/Rotterdam 2012], Barjesteh van Waalwijk van Doorn & Co's uitgeverijmaatschappij; 544 blz., geïll., ISBN 978 90 5613 109 8.

Info: www.barjesteh.nl. Prijs:€ 65,- (inclusief verzendkosten).

In 2012 werd dit lijvige boekwerk (3,4 kg) in een groot formaat (40x25 cm) in Houthem/St.Gerlach gepresenteerd. Het boek bevat een voorwoord van Marie-Anne van der Cruijs-Gilissen ('ladies first') die in 1987 begon met haar onderzoek dat bijna 25 jaar duurde en een genealogische inleiding door de auteur.

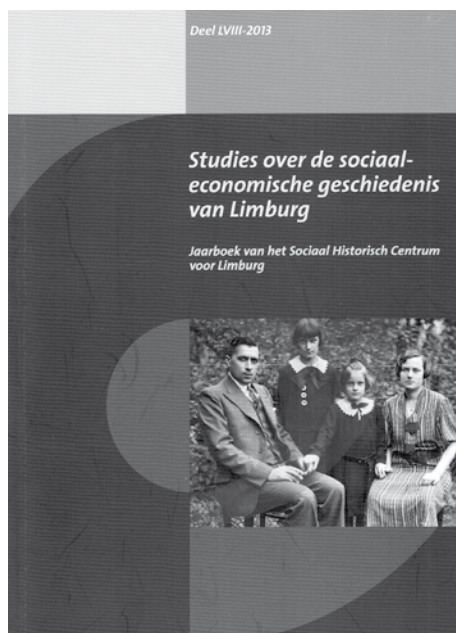
Deze studie beslaat twee delen: Deel I over

belangrijke Limburgers (p. 19-199) en Deel 2 met de genealogie van de co-auteur en aanverwanten (p. 202-509). Het geheel wordt afgesloten met een literatuuropgave, een fotoverantwoording en een index op familienamen. Het is gelardeerd met tientallen zwart-wit- en kleurenfoto's, in een prettig leesbaar lettertype gedrukt en vevat in een zeer fraaie lay-out. Het boek bevat genealogische gegevens in overvloed en talrijke familieverhalen verlicht met allerlei documenten die een familiegeschiedenis juist zo aantrekkelijk maken. Al wordt hier daar volstaan met een wat sobere bronvermelding. De gevonden gegevens zijn zeer zorgvuldig nageplozen en op een uitstekende wijze geannoteerd. Een kwalitatief hoogstaand werk dus!

Deel 1 wordt gevuld met data over BL'ers (Bekende Limburgers) en hun geneagrammen in staatform. Over het gebruik van geneagrammen lopen de meningen uiteen. Heeft niet ooit iemand eens gezegd: 'iedereen en alles hangt aan elkaar' (Geulrand 1984, 18/19). En ofschoon politieke kleur geen enkele rol speelt (p. 19), wordt wel sterk de nadruk gelegd op de maatschappelijke status. Bovendien, 'wiens brood men eet, diens woord men spreekt'. Het genetisch aspect – beoefend in de recente DNA-genealogie – wordt hier buiten beschouwing gelaten, omdat dit nog onvoldoende is ontwikkeld. Er zijn tot nu toe 800 proefpersonen die hun medewerking hebben verleend door het afstaan van wangslim om de haplogroep te kunnen vaststellen en zo op basis van de genografie af te leiden in welk continent iemands oorsprong ligt. En of iedereen nu zo graag wil weten tot welke haplo-groep hij of zij behoort?

In deel 2 een geheel ander beeld: een uitermate goed uitgewerkte en gedocumenteerde, van prachtige foto's voorziene, genealogie Van der Cruijs (p. 203). Gevolgd door een stamreeks en parenteel van de familie Walpot.

Helaas worden daarin geen getuigen (p. 252 e.v.) vermeld: een genealogische doodzonde! Dan volgen de stamreeks van de families Habets en Schroen, een uitstekende genealogie met parenteel van de familie Gilissen en de stamreeks Hendrixx en Kempener(s). Verder een stamreeks en parenteel van de familie Van Caldenborgh gevolgd door een stamreeks Notermans. Helaas ontbreken ook hier weer de getuigen, jammer. Als voorlaatste de kwartierstaat van de mecenas, voorafgegaan door een interessante historische beschrijving van de driehoek Luik-Sittard-Aken. De kwartierstaat (systeem Kekule-von Stradonitz, 1898) is vervat in een visuele vorm omwille van de overzichtelijkheid (p. 331-451) en vanaf de elfde generatie in lijstvorm (p. 453), hetgeen zowel voor- als nadelen heeft. Wel ontbreekt hier in de XIVe generatie nummer 9.954 en in de XIIIe nummer 4.977 (Hannot)! Afgesloten wordt met de kwartierstaat van de onderzoekster. Zonder haar inzet en volharding zou dit werk niet zijn verschenen. [WN]

'Brieven uit de mijnstreek', geschreven in 1923 door Rinse Posthuma

Door Willibrord Rutten, in: *Studies over de sociaaleconomische geschiedenis van Limburg. Jaarboek SHCL LVIII* [2013], 61-109, ISSN 0923-2842. Prijs: € 25,-

In diverse hoofdstukken worden de brieven van onderwijzer Rinse Posthuma beschreven (1897 Baarderadeel - 1977 Groningen) beschreven en toegelicht. In die brieven schetst hij het toenmalige leven en werken in de Limburgse mijnstreek vanuit een Fries oogpunt. Hierbij passeren alle aspecten van de mijnindustrie de revue. Mede met het oog op het project M2015 is het zeer de moeite waard om een en ander nog eens aandachtig door te nemen. Met name daar waar het een van de vele, vele Limburgse mijnwerkers betreft met Friese 'roots', in dit geval Okke Wobma (1883 Franeker - 1959 Eygelshoven). Mede in dit ver-

band vraag ik ook nog aandacht voor een tweetal artikelen in het Limburgs Tijdschrift voor Genealogie. Sjef Maas schreef 'Posma: een belangrijke mijnbouwers-familie', in: [2005], 11-17) en Wim v.d. Linde 'Noord-Nederlanders via het Ruhrgebied naar de Zuid-Limburgse kolenmijnen', in: [2009], 70-84. De artikelen hebben diverse parallellen. Aan te bevelen! [WN]

COLOFON

Deze uitgave wordt mede mogelijk gemaakt door subsidies van de Gemeenten Heerlen en Brunssum.

Nadruk van artikelen of gedeelten daarvan zonder vergunning van de redactie is verboden. De inhoud van de ondertekende artikelen blijft voor de verantwoordelijkheid van de schrijvers.

Uitgave: Stichting Historische Kring 'Het Land van Herle'
p/a Postbus 1, 6400 AA Heerlen. Tel. 045-5604582. E-mail: redactie@landvanherle.nl
web: www.landvanherle.nl
Bankrekening: ING 2069907

Bestuur: ing. K. van Nuys, voorzitter; vacature, secretaris; H. Otten, penningmeester; R. Braad; mr.ir. J. Smeets; drs. A. Quaedackers.

Redactie: R. Braad, hoofdredacteur; S. van Daal BA; drs. M. van Dijk; dr. F. Gerards; drs. K. Linders, redactiesecretaris; W. Nolten; drs. A. Quaedackers, eindredacteur; drs. D. Smeets-Habets.

Richtlijnen voor de auteurs: Artikelen kunt u per post of liever per e-mail sturen naar de redactie. Nadere richtlijnen voor het aanleveren van kopij vindt u op de website of worden op verzoek toegezonden.

ISSN 0166-2988
Jaargang 64

Verschijnt driemaandelijks. Abonnementen per jaar € 17,50 of € 16,50 per automatische incasso. Looptijd van een abonnement uitsluitend per kalenderjaar. Bij tussentijdse bestellingen worden reeds verschenen nummers nageleverd. Los nummer: € 5,- excl. portokosten.
Prijs van dit nummer: € 5,00

Vormgeving: Lieke Boumans-Willems, Hoensbroek.
Druk: Schrijen-Lippertz

